

Johan Dinjens

Van apostolische vorming tot zelfontplooiing: de Berchmans Sociëteit te Maastricht

Om het jonge volk van 12-16 jaar meer in het oog te krijgen, aan de ordelijkheid en stichting in de kerk te gewennen, en het trouw kerk gaan te bevorderen (1883)

Was vroeger deelname aan de Berchmans afhankelijk van je misbezoek bij de congregatie, dan is momenteel de druk bezette wekelijkse mis het resultaat van een volle dansvloer (1963)

Het bevorderen van openheid: het experiment van de voortdurende verandering waarmee jonge mensen ook in de dagelijkse maatschappij geconfronteerd worden en waardoor ze leren vastgeroeste zekerheden van essentiële zekerheden te onderscheiden (1968)²

Ruim honderd jaren lang was 'de Berchmans' een begrip voor duizenden jongeren in Maastricht. Deze jongerenorganisatie kende onder leiding van de paters jezuiten tijdens de jaren zestig van de vorige eeuw haar hoogtepunt, maar overleefde de roemruchte *sixties* niet. Met de sterk groeiende welvaart en de daarmee gepaard gaande cultuurveranderingen moesten nieuwe wegen worden gevonden om jongeren te blijven boeien. De jezuiten ontwikkelden in 'de Berchmans' de methodiek van het open jeugdwerk die de moderne jongeren sterk aansprak. De paradox was echter dat men met deze methodiek ook iedere pedagogische sturing uit handen had gegeven en daardoor gedwongen werd de jongeren volledig los te laten. De rol en functie van religieuze jeugdleider en open jeugdsociëteiten bleken onmogelijk te combineren en in stand te houden: zij waren een anachronisme geworden. Tezamen met de toenemende maatschappelijke polarisatie aan het einde van de jaren zestig betekenden deze ontwikkelingen het einde van de jeugdsociëteit. De opkomst en neergang van de Berchmans Sociëteit en haar methodiek van het open jeugdwerk staan centraal in dit artikel.

Het tijdschrift DUX en de paradox van de elites

De jaren vijftig van de twintigste eeuw worden in veel literatuur beschreven als een tijd van maatschappelijke stabiliteit en zelfs burgerlijke gezapigheid. Acceptatie van gezag, plichtsbesef, ingetogenheid en zedelijkheid zouden de

¹ Dit artikel is een bewerking van de doctoraal scriptie J. Dinjens, 'Van vurige strijders voor Christus tot happenings. Geschiedenissen van de Berchmans Sociëteit te Maastricht in de jaren zestig' (Universiteit Maastricht 2005).

² Citaten respectievelijk uit: SHCL, EAN 882: archief Berchmans Sociëteit, inv.nr. 13 (oprichtingsakte 1883); Berchmans Compagnie, *De Berchmans Compagnie 80 jaar* (Maastricht 1963) 12; Berchmansdirecteur Frits van der Ven s.j. in: *De Nieuwe Limburger* 19 oktober 1968.

kenmerken zijn geweest van dit tijdperk. Er heerste een sterke maatschappelijke consensus die bevorderd en bewaakt werd door de traditionele zuilen. In werkelijkheid was die consensus minder vanzelfsprekend dan vaak wordt aangenomen.³ Men zou zelfs kunnen spreken van een soms heftige, maar nogal verhuld gebleven cultuurstrijd die na de oorlog tot in de jaren vijftig heeft gewoed.⁴ Die strijd werd deels gevoerd tussen de verschillende politieke en religieuze zuilen, maar ook binnen de zuilen zelf bleken de nodige tegenstellingen te bestaan. Het is opmerkelijk dat die cultuurstrijd verhuld is gebleven en nauwelijks tot daadwerkelijke strijd heeft geleid. Dat deze tegenstellingen niet tot heftige maatschappelijke conflicten uitgroeiden, kwam omdat het juist de zittende elites waren die het proces van modernisering in Nederland mogelijk maakten. De historicus James C. Kennedy noemt deze uitzonderlijke rol van de bestuurlijke, culturele en intellectuele elites als een van de belangrijkste motoren van de bijna geruisloze verandering van de Nederlandse samenleving.⁵

Ook binnen de katholieke zuil ontstond in de tweede helft van de jaren vijftig een netwerk van hervormingsgezinde instituties en deskundigen die voor een moderne ontwikkeling kozen. Zij lieten een steeds luider oppositioneel geluid klinken binnen de traditionele machtskaders en stelden voortdurend de grenzen van de zuil en daarmee de traditionele katholieke identiteit ter discussie.⁶ Hervormingen waren in de ogen van deze critici noodzakelijk om de pacificatiepolitiek binnen en tussen de zuilen te laten voortbestaan. Men maakte zich grote zorgen dat het star vasthouden aan de oude, conservatieve moraal zou leiden tot een massale afbraak van het eigen gedachtegoed en de afkalving van de maatschappelijke consensus, die ze wezenlijk achtten voor het Nederlandse zuilenstelsel.⁷

De ontwikkeling van het katholieke maandblad *DUX*, sinds 1927 een toonaangevend blad voor katholieke opvoeders, illustreert dit.⁸ Reeds vanaf het begin van de jaren vijftig begonnen oppositionele geluiden uit haar artikelen op te klinken. In eerste instantie gebeurde dat nog heel voorzichtig, maar spoedig bleek dat een deel van de katholieke intelligentsia oog kreeg voor de maatschappelijke veranderingen. Al in 1951 kwam de invloedrijke pedagoog en hoofdredacteur van *DUX*, pater N. Perquin s.j., tot de conclusie dat er een

³ Tj. Akkerman en S. Stuurman (red.), *De zondige riviëra van het katholicisme. Een lokale studie over feminisme en ontzuiling* (Amsterdam 1985).

⁴ J. Smiers, *Cultuur in Nederland 1945-1955* (Nijmegen 1977) 9.

⁵ James C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam/Meppel 1995).

⁶ Akkerman en Stuurman, *De zondige riviëra*, 31.

⁷ H. Daalder, *Van oude en nieuwe regenten. Politiek in Nederland* (Amsterdam 1995).

⁸ *DUX* verscheen tussen 1927 en 1970 als een katholiek maandblad voor priesters en opvoeders. Van 1970 tot 2001 werd het uitgegeven onder de naam *Jeugd en Samenleving* en sinds 2001 draagt het de naam *o/25* (uitgegeven door het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn NIZW). Zie voor de geschiedenis van dit blad: Hans van Ewijk, *Tussen jeugdzorg en jeugdemancipatie. Een halve eeuw jeugd en samenleving in de spiegel van het katholiek maandblad Dux 1927-1970* (Baarn 1979).

'gevoel van onzekerheid bestaat bij de huidige opvoeders', en dat 'de starre opvoedingsregels uit een tamelijk statisch tijdperk hun vertrouwen hebben verloren'.⁹ Perquin, en met hem de latere hoofdredacteurs pater Fortman en Lène Dresen-Coenders, erkenden dat jongeren redenen hadden om niet mee te gaan met de heersende opinie en geboden in de katholieke zuil. Dresen-Coenders verwoordde dat in 1954 in een artikel met de veelzeggende titel 'Over enige belemmeringen in de praktische samenwerking tussen priester en leek':

Relaties en opvattingen over gezag en eerbiedwaardigheid zijn verschoven van de functionele naar een persoonlijke sfeer. [...] Het moderne wereldbeeld roept spanningen op [...] die niet altijd goed gehanteerd worden door geestelijken, vaak afkomstig uit traditionele milieu's [...] en die goed gedijen in een conservatieve, voorzichtige Kerk. [...] De afstand tussen priester en moderne leek groeit.¹⁰

Tussen 1954 en 1958 verschenen er steeds meer artikelen die de veranderingen bepleitten. Dr. C. Scharff signaleerde in 1956 naar aanleiding van een spraakmakend fotoboek over zeventienjarigen dat:

Het verzet der jeugd zich sterk richt tegen wettische onechtheid, tegen positief kerkelijke geboden. [...] Zij moeten niets hebben van dat ouderwetse gedoe. [...] Er is sprake van een toenemende onzekerheid bij de jeugd, dat is van alle tijden, maar nu is er sprake van een existentiële ontevredenheid en onzekerheid. Men is machteloos en keert zich af van natuurlijk gezag en autoriteit. [...] Men zoekt naar waarachtigheid.¹¹

Deze en vele andere artikelen lieten zien dat geboden en verboden niet meer klakkeloos opgevolgd werden en openlijk ter discussie kwamen te staan. De breuk met het verleden was te groot aan het worden. In een terugblik uit 1957 schreef het katholieke Nationale Bureau voor Geestelijke Gezondheid: 'Op dit ogenblik maken wij een complete gezagscrisis mee, die alleen nog in schijn gelijkt op het traditionele en tamelijk onschadelijke anti-clericalisme, maar in feite is het een uiting van een diepgeworteld wantrouwen'.¹² De interne kritiek op het bestel en op de waarden en normen van de traditionele machtskaders werd een invloedrijke factor in de komende maatschappelijke veranderingen. De katholieke intellectueel Tellegen stelde al in 1957 vast dat de verzuilde samenleving een anachronisme aan het worden was.¹³ Uiteindelijk mondde al deze kritieken uit in een publiek discours waarin principiële zaken rond opvoeding, gezinsleven en seksualiteit openlijk ter discussie kwamen te staan.

⁹ N. Perquin, 'Het "welopgevoede" kind', *DUX* 19 (1951) 435.

¹⁰ L. Dresen-Coenders, 'Over enige belemmeringen in de praktische samenwerking tussen priester en leek', *DUX* 21 (1954) 385.

¹¹ C. Scharff, 'De godsdienstige houding der zeventienjarigen', *DUX* 23 (1956) 176.

¹² Geciteerd in: Akkerman en Stuurman, *De zondige riviera*, 1.

¹³ Geciteerd door H.J. Schoo, 'Nederlanders zijn helemaal niet individualistisch, maar juist in alles benauwd groepsgericht', *NRC Handelsblad* 12/13 juni 2004.

Zo werden de contouren zichtbaar van de deconfessionalisering die in de jaren zestig manifest zou worden.¹⁴

Het open jeugdwerk

Dit publiek discours vond een neerslag in het denken over de jeugd. Er werd een nieuw jeugddomein gecreëerd op basis van sociologische, pedagogische en psychologische inzichten. Er groeide acceptatie voor het experimentele gedrag van jongeren. Men begon de jaren tussen kindertijd en volwassenheid te zien als een noodzakelijke transitieperiode, waarin jongeren een eigen jeugdcultuur creëerden die afweek van de dominante cultuur. Het werd vele opvoeders duidelijk dat een breuk in het maatschappelijke engagement van de jongeren met de samenleving aan het ontstaan was. Reeds in 1954 wees een aantal Limburgse kapelaans op het groeiende belang van het 'derde milieu' van de vrije tijd, waardoor jongeren in toenemende mate belangrijke ervaringen opdeden los van pedagogisch toezicht uit het eerste en tweede milieu (gezin en school).¹⁵ Zo bezocht ruim 80 procent van de jongeren tussen de 15 en 28 jaar in de winter van 1955-1956 veelvuldig en zonder ouders de bioscoop.¹⁶

De jeugd ervoer wel dat er veranderingen op til waren, maar zij kon vooralsnog niet breken met het parool van hun ouders en het kerkelijk en burgerlijk gezag. Zij voelden een 'onbestemd levensgevoel, dat soms somber van toon was, maar bij anderen juist een vaag toekomstgerichte hoop gaf',¹⁷ een gevoel dat in eerste instantie niet goed onder woorden gebracht kon worden of op een andere manier tot uiting kon komen. 'There must be some way out of here, said the joker to the thief. There's too much confusion, I can't get no relief', zo vertolkte Bob Dylan enkele jaren later dit gevoel in *All along the watchtower*. Door sommigen werd gesproken van een generatie die gevangen zat tussen vrees en hoop. Er was vrees voor oorlogsellende en schaarste, waarvan de naweeën nog iedere dag voelbaar waren en die aangewakkerd werd door de angst voor een mogelijke nieuwe (atoom)oorlog. Tegelijk was er hoop op betere tijden. De economie trok aan; wetenschappelijke en technische innovaties lieten het hondje Laika in 1957 met een Russische Spoetnik rond de aarde cirkelen en er kwamen allerlei nieuwe producten op de markt. De gasbel van Slochteren (1959) gaf de Nederlandse economie een sterke impuls waardoor de geleide loonpolitiek van de wederopbouwperiode losgelaten kon worden. Met een jaarlijks gemiddelde toename van het bruto nationaal product met ruim vijf procent begon een ongekende hoogconjunctuur tot ontwikkeling te komen.¹⁸ De contouren van de 'maakbare samenleving' en de Nederlandse verzorgingsstaat begonnen zicht-

¹⁴ Kennedy, *Nieuw Babylon*, 36.

¹⁵ Van Ewijk, *Tussen jeugdzorg en jeugdemancipatie*, 207.

¹⁶ K. de Leeuw e.a., *JONGI, Jongerencultuur en stijl in Nederland 1950-2000* (Assen etc. 2000) 69.

¹⁷ Hans van der Kooy, *Tieners* (Amsterdam/Antwerpen 1996) 71-87.

¹⁸ Remieg Aerts e.a., *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780 - 1990* (Nijmegen 1999) 292-297.

baar te worden met de invoering van de Algemene Ouderdomswet in 1957.¹⁹ De Duitse socioloog Schelski verrichtte in 1957 een grootscheeps onderzoek onder jeugdigen en sprak naar aanleiding van de tegenstrijdige ontwikkelingen waarin jongeren hun plek moesten zoeken van een *skeptische Generation*.²⁰ In *DUX* werd deze ontwikkeling optimistischer bekeken. Men sprak van 'het ondernemende sociaal type': de jongere die overal iets van oppikte: van thuis, school, werk, van bioscoop, sport, radio en tijdschriften.²¹ Dit type jongeren zou zich in de moderne, dynamische wereld zeker niet langer laten binden door het traditionele jeugdwerk, zo was de verwachting van verscheidene auteurs die schreven over de ontwikkelingen in het jeugdland.

De redactie van *DUX* volgde deze ontwikkeling nauwlettend en startte in 1957 een discussie over de wenselijkheid van een nieuwe benaderingswijze van jongeren, zoals de methodiek van het open jeugdwerk.²² Dat was een nieuwe aanpak, waarin niet langer het gezag van de jeugdleader centraal stond, maar de beleving, de behoefte en vragen van de jongeren zelf: de jeugd moest vanuit haar eigen ervaringen in die nieuwe en vaak verwarrende wereld voortaan zelf uitmaken wat ze wel en niet belangrijk vond. De jeugdleader werd in toenemende mate een jeugdbegeleider. Hij of zij was niet langer een boven de jongere verheven autoriteit, maar een opvoeder die naast de jongere diende te gaan staan met een open, luisterende houding. In de discussie over deze benaderingswijze werd afscheid genomen van de leidende rol van de religieuze, volwassen opvoeder. Niet langer was de moraal en het gelijk van de zuilen vanzelfsprekend.

Het ideaal van het open jeugdwerk, zoals dat al vanaf 1954 in Utrecht in het jeugdcentrum CROSS werd vorm gegeven, werd als volgt verwoord:

Enigszins simplistisch gesteld: een zaal (lieft een serie van diverse mogelijkheden) - materiaal - een jeugdleader, die vraagt: 'Wat willen jullie doen?' En ook best vindt wat ze doen. [...] en [jeugdigen] die toegang hebben tot alle activiteiten, zoals film, lezingen over jazz en moderne kunst, dansavonden (of een uurtje dansen), spelmogelijkheden, cabaret en toneel van behoorlijk niveau. Ziedaar het Open Jeugdwerk.²³

Dit Utrechtse model werd door menige jeugdorganisatie belangstellend gevolgd. Zo ook door de leiding van de Maastrichtse Berchmans Compagnie. Voor de directeur, pater Wim Buys s.j., waren het teruglopende kerkbezoek en de desinteresse voor religieuze zaken signalen dat de kerk de aansluiting met de

¹⁹ Ido de Haan en Jan Willem Duyvendak, *In het hart van de verzorgingsstaat. Het Ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers (CRM, WVC, VWS) 1952-2002* (Zutphen 2002) 23-91.

²⁰ H. Kreutz en F.D. Heyt, *Sociologie van de jeugd* (Baarn 1981).

²¹ J. Bijlefeld, 'Recreatie en ontmoeting. Het open jeugdwerk voor 16- tot 23-jarigen in de stad Utrecht', *DUX* 24 (1957) 450.

²² In artikelen van J. Bijlefeld, J. Brörrens, M. Schoch, J. Roos en de redactie.

²³ Bijlefeld, 'Recreatie en ontmoeting', 450. CROSS betekende 'Cross Over the Bridge' en was opgezet als een centrum voor scholieren uit Utrecht en omgeving vanuit de Hervormde Jeugdraad. CROSS werd meteen een groot succes met ruim 300 deelnemers na drie maanden en een actieve oecumenische jeugdraad die voor de voorwaarden zorgde.

werkende jeugd aan het kwijtraken was. In plaats van de vurige apostolische bekeringsdrift introduceerde hij het nieuwe begrip 'mensvorming'.²⁴ Dat begrip moest tot uitdrukking komen in een mix van recreatie en vorming in een gevarieerd weekprogramma met H. Missen, instuiven, gespreksgroepen, judotrainingen, boksen, tafeltennis, een radiohobbyclub en andere vrijetijdsactiviteiten, en zou op die manier een evenwicht moeten bieden tussen vorming en vertier.²⁵ Er was duidelijk ruimte voor iets nieuws in de Berchmans Compagnie en geïnspireerd door het ideaal van het open jeugdwerk legde Buys s.j. op de grens van de jaren vijftig en zestig hier de fundamenten voor.

Een vurige apostolische geest

De oprichters en begeleiders van 'de Berchmans', de jezuiten, kenden een lange historie van religieuze en morele opvoedingpraktijken. Hun orde, de *Societas Jesu*, werd tijdens de roerige tijden van de reformatie in 1534 opgericht om katholieken te sterken in hun overtuiging en kettters en heidenen tot het 'ware' geloof te brengen. De paters werden geacht te leven temidden van de hen toevertrouwde gelovige leken 'waardoor zij het leven waarachtig met hen delen en vanuit die ervaring [...] niet alleen door middel van godsvrucht het leven verdiepen, maar tevens een vurig apostolische geest aankweken'.²⁶ Educatie in de breedste zin van het woord was een van de belangrijke strijdmiddelen om die vurige apostolische geest te stimuleren. Via populaire en wetenschappelijke publicaties, retraits en onderwijs trachtten de jezuiten hun pedagogische doelstellingen uit te dragen.

Van 1570 tot 1966 verbleef de jezuitenorde met enkele onderbrekingen in Maastricht en was zij actief in de plaatselijke samenleving. Haar klooster met het Canisianum aan de Tongersestraat groeide uit tot een landelijk en internationaal vermaard intellectueel centrum. In de Jezuietengrot, het gangenstelsel van de Cannerberg waarboven de paters hun buitenverblijf Campagne hadden, getuigen nu nog vele beeldhouwwerken, tekeningen en teksten van het religieuze, internationale en intellectuele gezelschap dat in het Maastrichtse klooster verbleef.²⁷ De 'heren' jezuiten behoorden tot de elite van de stad. Zij waren actief in vele organisaties en instellingen als geestelijk raadsman, organisatorisch voorman of aalmoezenier en zij werden als docenten benoemd binnen het middelbare en hogere onderwijs, tot in het formeel religieus neutrale openbare onderwijs toe.²⁸

²⁴ Jan Jeurissen, *De Berchmans Sociëteit. Een boeiende confrontatie met de jeugd die anders wil* (Maastricht 1965) 7.

²⁵ C. Graven en V. Lerac, *Berchmans Compagnie 80 jaar* (Maastricht 1962), niet gepag.

²⁶ J. Tesser s.j., *De jezuiten te Maastricht 1852-1952* (Maastricht 1952) 131.

²⁷ P. Rousseau, *De Jezuitenberg, monument in mergel* (Maastricht 1998).

²⁸ J. van den Boogard, *De wijsheid in pacht. Een schets van het 't Stedelijk te Maastricht* (Maastricht 1990).

Onder hun leiding werden na het herstel van de katholieke hiërarchie in 1853 verscheidene sociëteiten en compagnieën in de stad opgericht. De belangrijkste missie van deze organisaties was hun leden te bezielen tot een godsvruchtig leven en een vurige apostolische geest.²⁹ Niet alleen was daarbij de apostolische vorming van belang, ook cultuur, sport en andere ontspanningsvormen bleken een probaat middel om mensen rond een veronderstelde gezamenlijke identiteit te binden. Iedere sociëteit richtte zich op een specifieke doelgroep, zoals op jonge juffrouwen of jongetjes uit de 'betere' burgerlijke stand.³⁰

In de tweede helft van de negentiende eeuw vroegen de veranderende levensomstandigheden als gevolg van de industrialisatie, en de groeiende tegenstellingen tussen katholieken en socialisten in de ogen van de lokale geestelijkheid om aandacht. In 1872 richtten de jezuïeten speciaal voor werklieden de Canisius Congregatie op, waaruit in 1883 een jeugdafdeling ontstond.³¹ De paters verbonden de naam van de uit het Belgische Diest afkomstige jezuïet Johannes Berchmans aan de nieuwe jeugdorganisatie. Deze pater leefde van 1599 tot 1621 en werd in 1888 door paus Leo XIII heilig verklaard. Hij gold als patroon voor de jeugd. Daarbij stond Johannes tijdens zijn leven bekend als Mariavereerder, wat goed aansloot bij de Mariadevotie die de meeste Maastrichtse congregaties kenmerkte.³² Er was zodoende een dubbel motief om deze jezuïet te kiezen als patroon en naamgever van de nieuwe jonge-werkliedenorganisatie de Berchmans Compagnie. Als een van de katholieke strijdorganisaties bleek deze compagnie een prima instrument te zijn om de Maastrichtse werkende jongeren ruim een eeuw te bezielen.

De Berchmans Compagnie

Op zondag 23 september 1883 werd in het bijzijn van 94 jonge leden van de Canisius Congregatie de jeugdcompagnie opgericht.³³ De stichtingsakte vermeldde de volgende doelstelling: 'Het jonge volk 12-16 jaar meer in het oog te krijgen, aan de ordelijkheid en stichting in de kerk te gewinnen en het trouw kerkgaan bevorderen'. De jonge compagnie bestond uit vier secties, ieder met een specifiek doel: de *eucharistiesectie* om minimaal een maal per week de mis bij te wonen en geregeld ter communie te gaan; de *missiesectie* om zilverpapier en postzegels te verzamelen om de nood in de missie te ledigen; de *misdienaarssectie* om tijdens diverse missen en het lof te dienen; de *erewacht* tenslotte, waarvan de leden als pages gekleed het Allerheiligste begeleidden tijdens processies.³⁴

²⁹ Tesser, *De jezuïeten te Maastricht*, 131.

³⁰ Ibidem 127-144 en Angenius Brandenburg, *Spelend in Maastricht. Symphonie Orkest Avanti-Kapel Maastricht 100 jaar: 1901-2001* (Maastricht 2001).

³¹ Tesser, *De jezuïeten te Maastricht*, 129-141.

³² Ibidem en Cepari, *Het leven van Johannes Berchmans: neder-lander, religieus der Sociëteit Jesus* (Amsterdam/Antwerpen 1629) (vertaling J. Susius).

³³ Jeurissen, *De Berchmans Sociëteit*.

³⁴ SHCL, EAN 882: archief Berchmans Sociëteit, inv.nr. 13.

Al spoedig bleek dat de compagnie concurrentie ondervond van de parochiële patronaten, maar vooral van sportclubs, tekencursussen, avondscholen, en meer werelds vermaak. Om die concurrentie tegen te gaan werd in de reglementen van de compagnie bepaald dat men geen lid mocht zijn van ontspanningsverenigingen zoals gymnastiek-, toneel- of dansverenigingen. Vooral dat laatste was uit den boze omdat 'danshuizen de pesthollen waren voor de jeugd'.³⁵

Ruim veertig jaar later bleek het verbod op ontspanningsverenigingen niet te werken. De verlokkingen van werelds vermaak wonnen het van de gewenste godsvruchtigheid. Onder leiding van pater Nijs s.j. verlegde de compagnie vanaf 1925 de aandacht naar meer wereldse activiteiten. Dat was overigens een verschijnsel dat niet alleen bij de katholieken voorkwam. Ook in het rode kamp maakte men zich zorgen over de wereldse verlokkingen van de jeugd en had men te kampen met teruglopende ledentallen.³⁶ De woorden van de socialistische voorman Koos Vorrink zullen de paters van de Berchmans Compagnie bekend in de oren hebben geklonken: 'Hoe leeg en arm is het leven van de jonge arbeiders [...] wier geestelijk voedsel bestaat uit filmmoorden, detective romans, voetbalopwinding en dergelijke, wier ontspanningsbehoefte niet verder reikt dan een pot bier, een doos sigaretten en een stuk kwatta'.³⁷ Op het programma van de compagnie verschenen meer en meer recreatieve activiteiten zoals een succesvol knapenkoor, een gymnastiek-, voetbal-, tafeltennis-, toneel- en mond-harmonicaclub. Pater Tesser, de kroniekschrijver van de jezuïeten, vermeldt zeer nadrukkelijk dat bij deze koerswending de oorspronkelijke opdracht van 1883 niet vergeten werd. Het gebed voor de missie, de veelvuldige H. Communie en een degelijke katholieke vorming voor arbeidersjongeren bleven. Zo was de compagnie tot over de landsgrenzen vermaard om haar jaarlijks ten toneel gebrachte passiespel.³⁸ De Berchmans Compagnie bleek met haar nieuwe koers een grote aantrekkingskracht uit te oefenen op jongeren uit arbeidersgezinnen, waardoor een lange wachtlijst met aspirant-leden ontstond.³⁹ De invloed van de pater-directeur Nijs op deze ontwikkeling was groot. Hij bepaalde grotendeels de programma's en begeleidde de activiteiten, al werd hij daarbij geassisteerd door een bestuur dat volledig uit jonge leden bestond.⁴⁰ Pater Nijs stierf op Goede Vrijdag 1939 en werd opgevolgd door pater Lighart s.j..⁴¹

³⁵ M.M.A. Kraaij, 'Non-stop de Berchmanssociëteit' (Scriptie RK Sociale Academie Sittard 1964).

³⁶ Ruud Kool (red.), *Jeugd en avontuur: verhalen over 75 jaar jong zijn* (z.p. 1985) 41.

³⁷ Geert Mak citeert Koos Vorrink zonder bronvermelding in: *De eeuw van mijn vader* (Amsterdam/Antwerpen 1985) 111.

³⁸ Tesser, *De jezuïeten in Maastricht*, 139.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ In de archieven is geen informatie aangetroffen over de rol en verantwoordelijkheden van dit (jongeren) bestuur voor 1960.

⁴¹ Berchmans Compagnie, *De Berchmans Compagnie 80 jaar* (Maastricht 1963) 12.

Het jonge bestuur van de Berchmans Compagnie met pater Nijs in hun midden. 1930. Coll. RHCL.

Uit de oorlogsjaren 1940-1945 zijn er weinig berichten over de Berchmans Compagnie. De leden hielpen bij het begin van de oorlog waardevolle zaken uit het jezuïetenklooster aan de Tongersestraat te verhuizen, zodat de Duitse bezetter deze niet kon confisqueren.⁴² Soortgelijke berichten lezen we aan het eind van de bezettingsperiode toen het gebouw in gereedheid gebracht moest worden als noodopvang voor repatrianten. Ook nu weer waren het jongeren van de compagnie die de handen uit de mouwen staken. Tijdens de oorlog vertrok de compagnie uit het Canisiuspand aan de Lenculenstraat dat gevorderd was voor het Nederlandse Rode Kruis.⁴³ Men verhuisde naar het jezuïetenklooster aan de Tongersestraat, waar de compagnie een eigen lokaal kreeg vlak bij de patersvleugel.

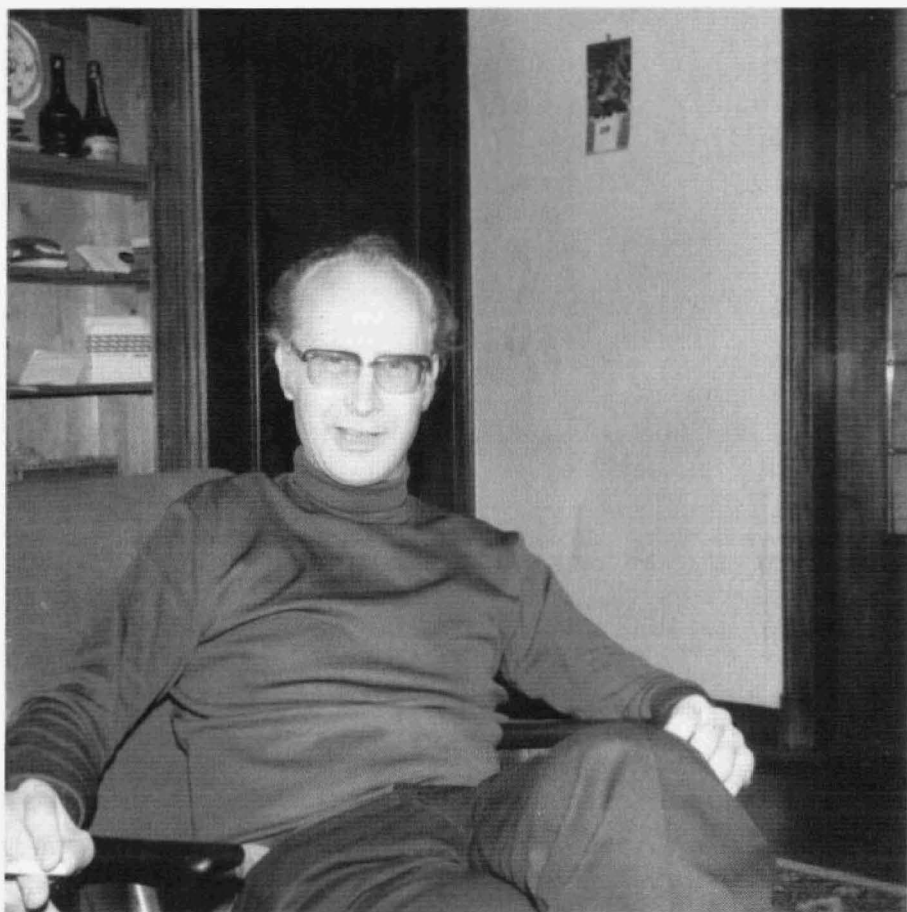
Een dovend bekeringsvuur

Onmiddellijk na de oorlog startten jeugdorganisaties, pedagogen en politici vanuit alle verzuilde gezindten een nieuw pedagogisch offensief.⁴⁴ Men was alom bevreesd voor een zedenverwildering onder de jeugd. De grootste zorg

⁴² Tesser, *De jezuïeten in Maastricht*, 129-141.

⁴³ Ibidem. Om welk pand het gaat is onbekend.

⁴⁴ Hans-Jan Kuipers, *Pedagogiek voor professionele opvoeders* (Bussum 1999); K. de Leeuw e.a., *JONG! jongerencultuur en stijl in Nederland 1950-2000* (Assen/Rotterdam/Venlo/Zwolle 2000).

Pater Wim Buys. Omstreeks 1960. Coll. Archief Nederlandse Jezuïeten Nijmegen.

was dat de generatie uit de jaren dertig als gevolg van de crisisjaren, de chaos van de oorlog en de roes van de bevrijdingsperiode ten prooi zou vallen aan 'maatschappelijke verwildering'. Ook de Amerikaanse cultuurinvloed die met de bevrijding door het Amerikaanse leger en de Marshallhulp snel groeide, werd door velen als een risico ervaren.⁴⁵ Men sprak van de 'massajeugd' die zich overgaf aan moderne zaken als dans, Amerikaanse muziek, film en ander 'ledig vertier'. In Limburg leidde deze verontrusting tot de (her)oprichting van verschillende (nieuwe) vormen van jeugdwerk onder het nadrukkelijke gezag van de Limburgse katholieke hiërarchie.⁴⁶

De jeugdleiders werden meer dan voorheen genoodzaakt aandacht te besteden aan vrijblijvende ontspanningsactiviteiten, wilde men een antwoord geven

⁴⁵ Kuipers, *Pedagogiek*, 117.

⁴⁶ J.W. Dinjens, *Jong Nederland, ontstaan en ontwikkeling van een jeugdbeweging* (Utrecht 1981) 12-30.

op de veranderde behoeften van de jeugd. Dat gold ook voor de paters van 'de Berchmans', indien zij de Maastrichtse arbeidersjeugd wilden blijven bereiken. Hoewel er weinig informatie te vinden is over de periode 1945-1955, wordt wel duidelijk dat onder de leiding van pater-directeur Wim Buys s.j. het roer omging. Naast wekelijkse gespreksgroepen konden de leden terecht bij verscheidene hobbyclubs en sportactiviteiten. Zelfs de door menig opvoeder zo verfoeide dansavonden werden nu georganiseerd. De compagnie hield *soirées dansantes* met orkest in de Redoutezaal van de plaatselijke schouwburg of in de Staarzaal aan het Veldekeplein. Een enkele keer week men uit naar de zaal van fort St. Pieter.

Na een brand in het Berchmanslokaal in de priestervleugel van het klooster aan de Tongersestraat, verhuisde men naar de kelder onder de Theresiakerk, gelegen tussen de wijken Biesland, Blauw Dorp en Mariaberg. In deze wijken met een groot aantal arbeidersgezinnen was een groot deel van de leden op dat moment woonachtig. Verder waren enkele concentraties aan te wijzen in Biesland (Cannerweg) en St. Pieter (Mergelweg en langs het voormalige kanaal Maastricht-Luik). Men kan uit deze concentraties concluderen dat de leden vooral afkomstig waren uit de bovenlaag van de arbeiders en kleine beambten, in ieder geval uit gezinnen die over een vast inkomen beschikten en daardoor de huur van de katholieke bouwvereniging St. Servatius konden betalen.⁴⁷

Vanaf het moment dat de Berchmans verhuisde naar haar nieuwe onderkomen werd de koerswijziging krachtdadig doorgezet en doofde het oorspronkelijke felle bekeringsvuur langzaam maar zeker. Het was niet zo dat de pastorale vorming volledig verdween, maar deze kreeg een andere invulling onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen.

Van Compagnie naar Sociëteit

Om de beoogde omslag mogelijk te maken verzamelde pater Buys enkele jonge paters om zich heen. Allereerst benaderde hij Frits van der Ven die ervaring had met het jeugdwerk in de verkennersrij en met de methodische vernieuwingen die tussen 1954 en 1962 in die jeugdorganisatie waren doorgevoerd.⁴⁸ Spoedig kwamen daar andere jonge jezuïeten bij, zoals de theologiestudent Carel van Tulder en Henk Friebel. Zij pakten de omslag naar een open jeugdcentrum voortvarend aan.

De jonge paters werden net als vele anderen in die tijd medegeïnspireerd door de veranderingen die binnen de katholieke kerk op gang aan het komen waren.⁴⁹ Onder het motto van *aggiornamento*, het bij-de-tijd-brengen van de organisatie en bestuur, was de nieuwe paus Johannes XXIII vanaf 1958 begon-

⁴⁷ In het archief van de Berchmans (SHCL, EAN 879, inv.nr. 3) bevinden zich een aantal leden- en contributielijsten uit de periode 1941-1954 en 1959 die dit beeld bevestigen. Ook de vermelde beroepen bevestigen dat het ging om geschoolde arbeiders en lage beambten, winkelpersoneel, administratieve beroepen e.d.

⁴⁸ Dinjens, *Jong Nederland*, 60-66.

⁴⁹ Interview met Carel van Tulder, opgenomen door J. Dinjens op 25-02-2005 (cassetteband gedeponereerd bij het SHCL).

Pater Frits van der Ven. Omstreeks 1960. Coll. Archief Nederlandse Jezuïeten Nijmegen.

Eén van de gespreksgroepen. 1960. Coll. SHCL.

nen de katholieke kerk tot een eigentijds instituut te maken dat midden in de moderne ontwikkeling moest komen te staan. Dit proces mondde uit in het Tweede Vaticaans Concilie dat tussen 1962 en 1965 bijeenkwam. De vaak vergaande besluiten daarvan zouden tot de nodige polarisatie leiden, niet in de laatste plaats in Nederland. Maar zover was het nog niet. Aan het begin van de jaren zestig ervoeren de paters rond 'de Berchmans' het begin van het nieuwe decennium als een inspirerende en optimistische tijd, vol hoop en *schwung*. Dit optimistische levensgevoel werd niet alleen door paus Johannes XXIII verwoord, maar ook door de Amerikaanse president Kennedy. De ongekennde mogelijkheden die snel groeiende welvaart bood, bevestigden dit optimisme in het dagelijkse leven. Deze ontwikkelingen daagden de jonge paters uit tot vergaande experimenten in hun werk binnen de Berchmans.⁵⁰

De Compagnie had in haar tachtigjarig bestaan reeds het nodige moeten bewerkstelligen om in contact te blijven met de werkende jeugd. Nu, aan het begin van de jaren zestig, was het nodig om een fundamentele koerswijziging in te zetten. Op religieus, sociaal, cultureel en economisch gebied veranderde de samenleving in hoog tempo. Het concept van het open jeugdwerk werd voor de jonge leiding van 'de Berchmans' de sleutel om aansluiting te blijven vinden met de Maastrichtse arbeidersjeugd en een weg te zoeken in die veranderingen. Voorzichtig begonnen binnen de compagnie veranderingen plaats te vinden, die uiteindelijk tot een ware metamorfose zouden leiden. Het begon met het introduceren van het begrip mensvorming en een nieuwe programmering, maar er gebeurde veel meer. Onder het motto dat zij 'de zaal proper kwamen

⁵⁰ Ibidem.

maken, want het waren maar sukkelaars, die jongens die moesten schoonmaken', veroverden ook meisjes toegang tot de activiteiten.⁵¹ Dat was geen vanzelfsprekende zaak in Maastricht in het begin van de jaren zestig. De meisjes waren welkom in enkele gemengde soos- en dansavonden, maar kwamen ook terecht in eigen 'meidenactiviteiten', zoals praatgroepen, een dansgroep en zelf georganiseerde modeshows. Een aantal van hen werd samen met enkele moeders actief in de 'make-upgroep', die verantwoordelijk was voor een gezellige aankleding van de ruimten onder de Theresiakerk en voor het poetswerk na de activiteiten. De taakverdelingverdeling tussen de seksen bleef dus vooralsnog traditioneel ...

De paters begonnen het heft uit handen te geven, zij het nog strak begeleid. Jongeren kregen stap voor stap meer verantwoordelijkheden toebedeeld en werden actief in werkgroepen en commissies. Er kwam een oudercomité, en aan het eind van 1962 werd naast de bestaande werkgroepen die vooral praktisch bezig waren in de organisatie, een nieuw jongerenbestuur opgericht. Dit jongerenbestuur werd rechtstreeks gekozen door de leden en nam niet alleen een deel van de verantwoordelijkheid voor het praktische reilen en zeilen van de compagnie over, maar diende ook als adviescollege voor een op te richten stichtingsbestuur. De nieuwe organisatie die de paters voor ogen stond had een nieuwe rechtsgrond nodig voor haar financiën en activiteiten.

Over het eerste stichtingsbestuur, dat waarschijnlijk eind 1962 is opgericht, is weinig bekend. In de archieven is alleen terug te vinden dat dit voorlopig bestuur bestond uit de heren Van den Akker en Kramp, met pater Van der Ven als moderator. Blijkbaar waren de paters en de direct betrokken leken nog op zoek naar een juiste aanpak, want in een periode van nog geen half jaar is er sprake van drie opgerichte besturen.⁵² Vanaf april 1965 functioneerde een curatorium, in eerste instantie opgericht om een breed maatschappelijk netwerk op te bouwen. Hoewel het nergens vermeld is, lijkt dit curatorium op termijn de rol van een formeel bestuur te hebben overgenomen dat tot de opheffing van de Berchmans in de jaren zeventig verantwoordelijk was voor het functioneren van deze jongerenorganisatie.⁵³

⁵¹ *De Berchmans Compagnie 80 jaar*, 10. De uitspraak is van Miets Thijssens, een van de meisjes van het eerste uur.

⁵² Deze ontwikkeling is terug te vinden in het maandblad van de Berchmans Compagnie *Onze Vlag* (vanaf 1965: *D'n Oetlaot*, beide aanwezig in de bibliotheek van het SHCL). In het aprilnummer van 1963 wordt voor het eerst melding gemaakt van een 'voorlopig' bestuur en van het oprichten van een oudercomité van de *Berchmans Instuif*. Het juninummer van dat jaar (p. 8) maakt melding van de oprichting van de *Berchmans Sociëteit* en een nieuw bestuur. Dit bestuur wordt gevormd door de dames J. Timmermans en J. van Golde, en de heren J. Kerbusch en R. Hilkmann. Pater Van der Ven trad op als moderator (geestelijk raadsman en leider). In november (p. 16) wordt over een nieuw bestuur gesproken, het derde, dat tot 1965 als formeel bestuur van de Berchmans naar buiten treedt. Dit bestuur bestond uit de bedrijfsarts De Bok als voorzitter, mevrouw Leennaerts als secretaris. De heer Murrer, een oud-lid, bekleedde de post van penningmeester en pater Buys was lid als directeur. Het derde bestuur werd het uiteindelijke hoofdbestuur onder wiens formele verantwoordelijkheid de metamorfose van de Berchmans zich voltrok.

⁵³ *D'n Oetlaot* 17/4, 10. Bij de oprichting van dit curatorium namen de volgende personen zitting: de wethouder van financiën van de gemeente Maastricht mr. F. M. Duynstee, ir. J.M. Gadiot, directeur van de ENCI, pater prof. dr. F. Malmberg s.j., mevr. E. Moubis-Bolsius en L. Schreuder.

Gezelligheid rond de bar. 1963-1964. Foto: Jacques Voets; coll. SHCL.

Gezien het snel groeiende ledental bleek de nieuwe aanpak een schot in de roos. In september 1962 stonden 90 jongens als lid ingeschreven. Nadat in april 1963 meisjes lid mochten worden, steeg het aantal leden meteen tot 250, terwijl de vraag om lid te worden bleef stijgen. De beperkte huisvesting onder de Theresiakerk werd een nijpend probleem. Noodgedwongen voerde men een ledenstop in, wat de aantrekkelijkheid van de compagnie alleen maar leek te versterken. Het woord 'ledenstop' werd zelfs een modewoord onder de Maastrichtse werkende jongeren.⁵⁴ Blijkbaar was het *cool* als je toegelaten werd als lid van 'de Berchmans'. Daar was immers veel te doen en kon je meisjes of jongens ontmoeten.

Bij het tachtigjarige jubileum van de compagnie in 1963 was de leiding zover dat ze naar buiten konden treden met haar vernieuwde aanpak. De nieuwe Berchmans Sociëteit was een ambitieus initiatief om te komen tot een stedelijk *home* in het hart van de stad, als een bruisend centrum voor en van werkende jongeren uit Maastricht, gebaseerd op de uitgangspunten van het open jeugdwerk. De paters Buys en Van der Ven en het nieuwe bestuur gingen op zoek naar een alternatieve huisvesting, waar de idealen van het open jeugdwerk konden worden vormgegeven:

⁵⁴ Kraay, *Non-stop de Berchmanssociëteit*, niet gepag.

Sleutelen aan een brommer in de werkplaats van de Berchmans. Omstreeks 1960. Coll. SHCL.

Wij zoeken een thuis, geen utilitair jeugdthunk [...] als een kantine, maar een sfeervol warm thuis [...] met een volle koffiepote waar je altijd binnen kunt vallen als je in schichten werkt. Waar men je naam kent en je meisje en we ons zelf kunnen zijn, anoniem [...] of persoonlijk aangesproken [...]. Een huis met huiskamers, een donkere kamer [...] radiostudio, een studeerkamer, een sleutelgarage [...] en voor meisjes nog een apart salonnetje.⁵⁵

De voormalige strijdbare katholieke jongenscompagnie die vurige strijders voor Christus wilde opleiden, sloeg met het open jeugdwerk geheel andere wegen in, waarbij naast mensvorming ook recreatie en ontmoeting centraal stonden, maar vooral de 'eigen-wijsheid' van jongeren.

De Maastrichtse jeugd gewikt en gewogen

Deze koerswijziging van 'de Berchmans' maakte deel uit van een bredere ontwikkeling rond het op de Maastrichtse arbeidersjeugd gerichte jongerenwerk. In 1963 en 1964 verschenen daarover twee rapporten. Beide constateerden dat in de stad volstrekt onvoldoende onderwijs- en andere voorzieningen aanwezig waren. Het meest ingrijpende was *Maastricht en haar jeugd gewikt en gewogen* uit 1964. In dit rapport, opgesteld door het Provinciaal Opbouw Orgaan Limburg

⁵⁵ *Berchmans Compagnie 80 jaar*, 27.

in opdracht van de Katholieke Jeugdraad Maastricht, werd vastgesteld dat Maastricht als industriestad landelijk het grootste aantal veertienjarige jongeren kende dat reeds een beroep uitoefende. In 1960 woonden in Maastricht 7340 jongeren in de leeftijd tussen 15 en 19 jaar. Daarvan werkten er 4450, meer dan 60 procent. Het aantal werkende jongens was iets hoger dan het aantal werkende meisjes. 104 jongens en 568 meisjes hadden geen beroep, noch volgden zij onderwijs. 550 jeugdigen woonden in tehuizen. Onderzoeker drs. J.J.M. Martens constateerde relatief hoge sterftcijfers, onvoldoende scholing en veel laaggeschoolde arbeid onder ongunstige werkomstandigheden met een laag werkgelegenheidspeil voor jeugdigen. Verder vermeldde het rapport een passieve, eenzijdige vrijetijdsbesteding en te weinig methodisch verantwoord jeugdwerk. Martens pleitte op grond van zijn bevindingen voor gedegen verdere studies op medisch en sociaal terrein.⁵⁶

Een jaar eerder, in 1963, was de Sociale Raad Maastricht naar buiten gekomen met een *Nota over de oprichting van een tehuis voor de werkende jeugd te Maastricht*. Daarin werd de behoefte aan stedelijke voorzieningen voor de werkende jeugd onderzocht.⁵⁷ Eén van de aanbevelingen was het oprichten van een breed gedragen stedelijke jeugdraad om tot een lokaal samenhangend aanbod en beleid te komen. Speciale aandacht werd gevraagd voor jeugdigen uit de arbeidersklasse. De Sociale Raad Maastricht verwachtte grote maatschappelijke veranderingen en adviseerde om op het terrein van onderwijs, vorming en vrijetijdsbesteding snel tot actie over te gaan.

Beide rapporten vonden bij particuliere - met name religieuze - organisaties veel weerklank. Een breed scala van georganiseerde jeugdinitiatieven kwam tot ontwikkeling.⁵⁸ 'De Berchmans' was de enige organisatie die zich specifiek richtte op de stedelijke arbeidersjeugd. De gemeentelijke overheid beperkte zich in haar jeugdbeleid vooral tot ondersteuning van het onderwijs. Dacht het gemeentebestuur ondanks de alarmerende rapporten dat aandacht voor de jeugd niet meer nodig was, behalve in het onderwijs? Mogelijk dat het dit inderdaad niet meer noodzakelijk vond, want in 1961 vermeldde het stadsbestuur trots dat het 'historisch pauperisme' was overwonnen.⁵⁹ Een periode van hoogconjunctuur zorgde voor loonstijgingen van de meeste burgers. Werkloosheid, inclusief jeugdwerkloosheid, kwam nauwelijks nog voor.⁶⁰ Op basis van deze ontwikkeling gaf de gemeente geen prioriteit aan de zorg en aandacht voor werkende jongeren buiten het onderwijs. De wens van de directie en het

⁵⁶ J.J.M. Martens, *Maastricht en haar jeugd gewikt en gewogen* (1964, aanwezig in SHCL, EAN 882: archief Berchmans, inv.nr. 17).

⁵⁷ Sociale Raad Maastricht, *Nota over de oprichting een tehuis voor de werkende jeugd te Maastricht* (1963; aanwezig in ibidem).

⁵⁸ Deze ontwikkeling van het Maastrichtse jeugdwerk verdient nader onderzoek. Een beperkt overzicht van de vele initiatieven is te vinden in mijn doctoraal scriptie 'Van vurige strijders voor Christus tot happenings'.

⁵⁹ Stadsbestuur Maastricht, *Jaaroverzicht 1961*, 'Historisch pauperisme overwonnen?' Niet gepag.

⁶⁰ M.A.C. Schellen en P.G.J. Philipsen, 'Welzijn in ontwikkeling', in: J. Soeters, H. Spoormans, R. Weltens, *Het nieuwe Limburg van herstructurering en ontwikkeling* (Maastricht 1990) 257-273.

bestuur van 'de Berchmans' om een stedelijk *home* voor arbeidersjongeren op te richten vond er in ieder geval nauwelijks gehoor.

Pas nadat het nijpende ruimtegebrek onder de Theresiakerk dankzij aandacht van de landelijke pers een nationaal issue dreigde te worden, ging het gemeentebestuur overstag. Na een mislukte poging van Van der Ven om het pand van de voormalige Trichtse Bank aan de Grote Gracht 82 aan te kopen, kreeg de stichting gehoor bij de gemeente.⁶¹ Het stadsbestuur bood het bouwvallige pand Schulinck in de Bredestraat 23 aan. Spoedig kreeg het bestuur van de Compagnie ook de twee belendende panden te huur aangeboden, zodat er een zaal ter beschikking kwam. De gemeente had de panden Bredestraat 19, 21 en 23 in bezit gekregen om sloop, en vervolgens renovatie van dit stadsdeel mogelijk te maken. Hoewel de panden ernstig verwaarloosd waren - tijdens een debat in de gemeenteraad op 8 december 1965 werd gewag gemaakt van 'een vervallen cavaleje voor de werkende jeugd als een schande voor deze stad' - accepteerde het bestuur van 'de Berchmans' dit aanbod.⁶² Zo keerden de jezuïeten met een van hun sociëteiten terug in een pand, waar ze in het midden van de negentiende eeuw ook al eens hadden gezeten met hun Servatiusociëteit.⁶³ Vanaf nu kon de staf het ideaal van het open jeugdwerk vanuit deze locatie vorm gaan geven.

Een grote bloeiperiode

Toen de staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, C. Egas, op 6 mei 1966 met een kanon het nieuwe onderkomen van 'de Berchmans' officieel opende, betekende dat meer dan een openingsschot. Het was de bevestiging van de nieuwe koers, die 'de Berchmans' sinds het begin van de jaren zestig had ingezet en die haar een opmerkelijke plaats gaf in het Maastrichtse en landelijke jeugd- en jongerenwerk.

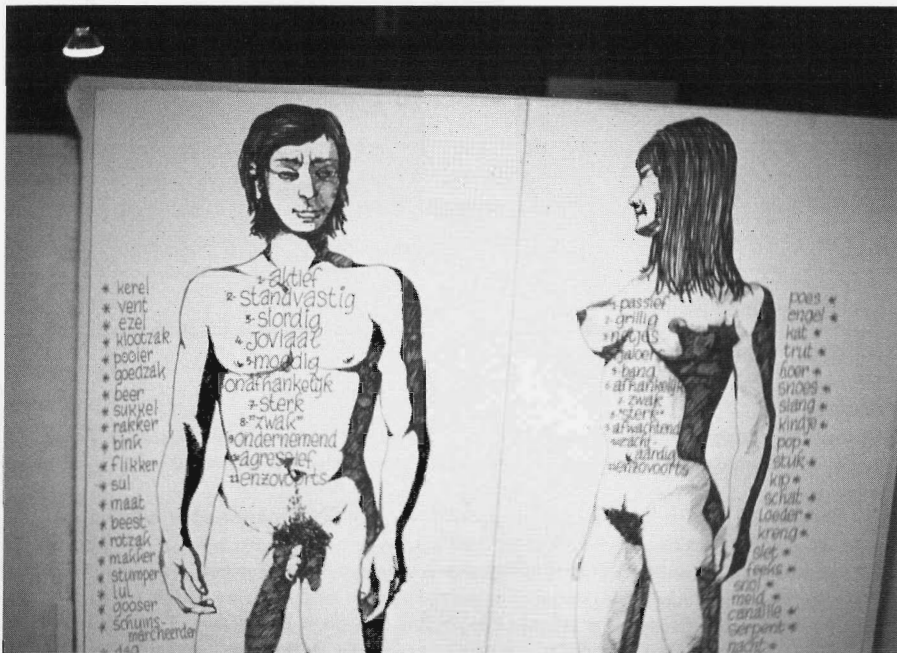
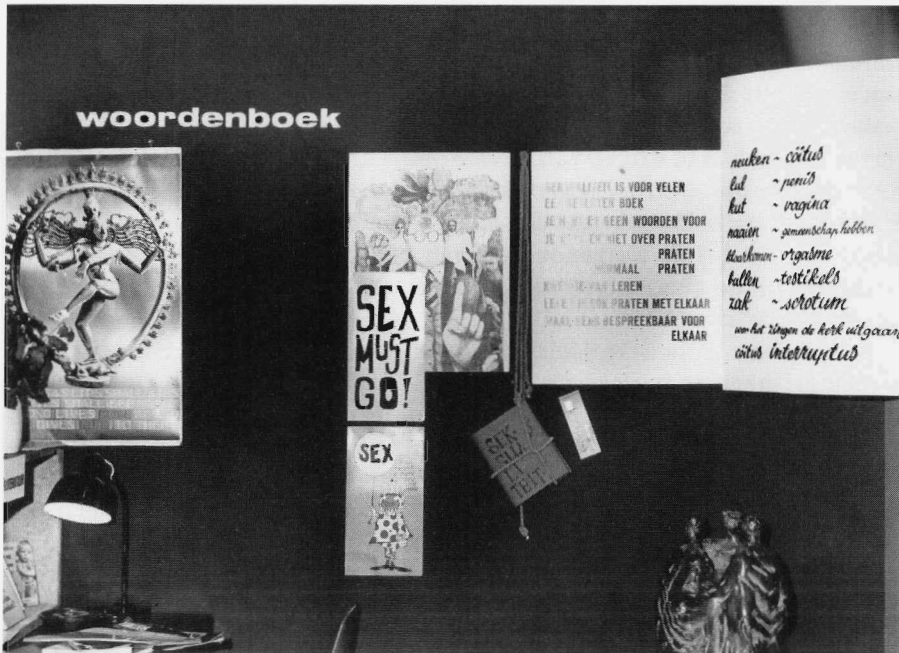
Tussen 1966 en 1970 beleefde de sociëteit haar hoogtepunt. Het uitgangspunt van het open jeugdwerk kwam definitief centraal te staan: doen wat jongeren zelf willen. Het nieuwe devies werd, conform die uitgangspunten: 'Niet meer de ouderwetse patronaatsgedachte, noch de buurt-clubhuisfilosofie maar ontspanning en vermaak aanbieden zoals de jeugd dat zelf wenst'.⁶⁴ De jeugd kon kiezen uit een dagelijks aanbod van (re)creatieve, culturele en vormende programma's. Het ledental groeide tot boven de achthonderd en concerten met destijds grote namen uit de popwereld trokken jongeren, ook niet-leden, van ver buiten Maastricht. Spraakmakende activiteiten zoals een grootse 'sekspositie' haalden de landelijke pers. De jaarlijkse zomerkampen in Italië of Zwitserland waren vermaard. In het gebouw aan de Bredestraat kon men dagelijks terecht in de

⁶¹ Jeurissen, *De Berchmans Sociëteit*, 27.

⁶² Aangehaald in Jeurissen, *De Berchmans Sociëteit*, 35 uit een niet nader benoemd artikel in *De Nieuwe Limburger* 5 november 1964.

⁶³ Brandenburg, *Spelend in Maastricht*, 26.

⁶⁴ Jeurissen, *De Berchmans Sociëteit*, 10.

Rond het thema seksualiteit organiseerde de Berchmans de geruchtmakende tentoonstelling 'Sekspositie' waarin alles bespreekbaar werd gemaakt en getoond. April 1969. Coll. SHCL.

Picobar voor een pilsje of in de huiskamer met haar leestafel. Diverse kamers waren bestemd voor gespreksgroepen en hobbyclubs. De grote zaal bood ruimte aan concerten, dansavonden, happenings en sportactiviteiten zoals de bijzonder actieve judogroep, tafeltennis en het eigen raceteam. Tijdens carnaval organiseerde de eigen raad van elf van de *Stöbvreters* drukbezochte carnavalsactiviteiten.⁶⁵ In de kelder werd onder verschillende namen als 'jazzkelder', 'underground' en 'de theetuin' onderdak geboden aan alternatieve activiteiten. Hier kwam de jeugd die niet tot de werkende jongeren behoorde, met name scholieren en studenten uit de alternatieve 'scene', en verschenen de eerste drugs binnen de muren van de sociëteit.⁶⁶

De strijdbare katholieke doelstelling van weleer verdween met de vergaande secularisering in de jaren zestig grotendeels naar de achtergrond. De godsdienstige gedachte was nog slechts aanwezig in een uitnodigende pastorale houding, vanuit de gedachte 'Er zijn, openstaan en aanwezig zijn voor de jongeren en hun actuele vragen'.⁶⁷ Door de moderne tijd opgeroepen zingevingvragen kwamen aan bod tijdens gespreksgroepen en speciale eucharistische vieringen. De alternatieve kerkdiensten met Kerstmis en Pasen trokken honderden jongeren, ook van buiten 'de Berchmans' met thema's als de oorlog in Vietnam of honger in Biafra.⁶⁸

De consequente en succesvolle methodische aanpak, met grootschalige happenings en concerten, maakte 'de Berchmans' vermaard door het hele land. Van heinde en verre verschenen delegaties van bestuurders en jeugdwerkers om de succesvolle werkwijze met eigen ogen te aanschouwen. Samen met Paradiso in Amsterdam werd 'de Berchmans' een van de toonaangevende 'Provadya?-tempels' in Nederland, een opmerkelijk gegeven voor een jeugdsociëteit in een toch wat afgelegen en nog overwegend katholieke provinciestad als Maastricht.⁶⁹

⁶⁵ Over deze en andere activiteiten en het tumult dat zij af en toe opriepen is in het archief en het blad *D'n Oetlaot* veel informatie te vinden.

⁶⁶ Interview met Carel van Tulder, 25-02-2005 (aanw. op het SHCL).

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Uit kritische brieven in *D'n Oetlaot* (1966 en 1967) bleek dat niet iedereen dit kon waarderen. Zo klaagde een lid dat: 'De romantiek van de oude vertrouwde liturgie wordt verstoord door dans en een preek over Vietnam'.

⁶⁹ Het 'Provadya?'-initiatief (inclusief het vraagteken) begon in 1966 in Amsterdam met een muzikale happening in het Felix Meritisgebouw, maar werd al spoedig overgenomen in het gehele land. In 1967 ontstonden daaruit in Amsterdam de twee bekende 'kosmische ontspanningscentra' Paradiso en Fantasio. Provadya? stond voor uitgebreide muzikale happenings met een 'totaalbeleving', waarin een band optrad, lichtshows werden vertoond, en goochelacts en sexfilms de muziek afwisselden of ondersteunden, en tevens politieke manifesten en gedichten werden voorgedragen. In 'Provadya?' kwamen elementen uit de politiek getinte anarchistische provocultuur en de alternatieve jeugdcultuur tot een synthese (zie ook: www.nederbeat.nl/mokumi.html).

Polarisatie en versnippering: de grenzen van emancipatie en zelfontplooiing

In 1967 verscheen een rapport van een door staatsecretaris Van Laar ingestelde commissie over het jeugdwerk (COWER).⁷⁰ Dit rapport schetste de grote veranderingen die plaatsvonden in het denken over de jeugd tussen 1956 en 1966. De economische, sociale en culturele veranderingen sinds het einde van de jaren vijftig vonden hun neerslag in een nieuwe visie op de jeugd. Het paternalisme van de opvoeders had plaats gemaakt voor een open houding. Tijdens de jaren zestig kwam het begrip 'zelfontplooiing' centraal te staan: het authentieke individu moest zich autonoom kunnen ontwikkelen.⁷¹ Dit werd het leidend opvoedkundige principe binnen een groot deel van het jongerenwerk. De nieuwe jongerenwerker diende onbevangen in te gaan op de wensen en behoeften van de jongeren.

Typerend voor deze opvatting is dat er in de jaren zestig door 'de Berchmans' geen doelstelling meer geformuleerd werd, maar een 'voornemen' om pedagogisch te handelen. In een interview verwoordde Van der Ven dit als volgt: 'Geen formele doelstelling, maar een open principe. Ruimte bieden waar jongeren elkaar kunnen ontmoeten in een vrijblijvende sfeer en van waaruit eventueel verdere initiatieven de kans tot ontplooiing krijgen'.⁷² In 1968 kreeg dit voornemen ook een emancipatoir karakter: 'Het bevorderen van openheid: het experiment van de voortdurende verandering waarmee jonge mensen ook in de dagelijkse maatschappij geconfronteerd worden en waardoor ze leren vastgeroeste zekerheden van essentiële zekerheden te onderscheiden'.⁷³ Deze uitgangspunten maakten sturende opvoedkundige interventies ongewenst. Paternalisme was vanuit de visie van het open jeugdwerk en het ideaal van zelfontplooiing moreel en beleidsmatig belast.⁷⁴

Tegelijkertijd vond binnen het jeugdwerk een paradoxale ontwikkeling plaats. Vanaf 1963 ontstond een toenemende professionalisering, ook in 'de Berchmans'. In 1964 deden in de sociëteit betaalde (leken) beroepskrachten hun intrede. Harrie Lamkin, de latere directeur, was de eerste gediplomeerde jeugdleraar. Hij trad op 1 oktober 1964 in dienst. Na hem zouden nog de nodige professionals volgen, onder wie Jan Smeets, de latere oprichter en directeur van Pinkpop, die vanuit 'de Berchmans' zijn eerste festivals organiseerde. Deze professionele staf, aangevuld met stagiaires en vele vrijwilligers, kwam in de tweede helft van de jaren zestig op verschillende manieren in een spagaat terecht.

⁷⁰ E. Bloemen en L. Brug, *Werkende jongeren na 1945 en de vakbeweging* (Nijmegen 1982) 136-138. COWER staat voor: 'Commissie tot Onderzoek van de mogelijkheid tot een Wettelijke Regeling van subsidiëring van het jeugdwerk'.

⁷¹ Vgl. Jan Willem Duyvendak, *De planning van ontplooiing. Wetenschap, politiek en de maakbare samenleving* (Den Haag 1999).

⁷² SHCL, archief Berchmans, EAN 882, inv.nr. 13: 'doelstellingverandering 1883-1968'.

⁷³ Ibidem, inv.nr. 21, Frits van der Ven in: 'Bij een 85-jarig bestaan, Experimenten met licht en ruimte in de Berchmans', *De Nieuwe Limburger* 19 oktober 1968.

⁷⁴ Vgl. Evelien Tonkens, *Mondige burgers, getemde professionals. Marktwerking, vraagsturing en professionaliteit in de publieke sector* (Utrecht 2003) 70.

Allereerst ontstonden tegenstellingen in de belangstelling en behoeften tussen de onderscheiden doelgroepen die het jeugdcentrum inmiddels bezochten. Met haar programmering en imago trok 'de Berchmans' naast de werkende jongeren ook veel scholieren en studenten aan die een eigen subcultuur introduceerden. Een deel van de oorspronkelijke doelgroep van werkende jongeren had weinig op met 'langharige provotypes en schilderachtige excentrieke, artistieke snuiters met hun koboltachtige dansen'. Verontwaardigd vroegen de oude leden aan de staf om deze groep met hun gedrag dat leek op dronkenschap eruit te smijten: 'Zij moeten eruit want dat moeten wij ook als we dronken zijn'. Naar aanleiding van dit soort incidenten organiseerde de staf een 'teach in' om met alle betrokkenen in discussie te gaan. Daarbij beschuldigde de staf een deel van de leden dat ze: 'meestal een vriendelijke maar zeer beslist een passieve, slome massa zijn die alleen maar bier kan drinken en zeggen: die kruk is van mij'.⁷⁵ De staf kwam klem te zitten tussen de belangen en opvattingen van verschillende groepen in hun centrum.

Ook binnen de oorspronkelijke doelgroep ontstonden tegenstellingen. Deze werden aangewakkerd door de politieke en maatschappelijke polarisatie in de tweede helft van de jaren zestig.⁷⁶ De oprichting van de strijdbare Katholieke Arbeiders Jongeren (KWJ) in 1965 paste in deze politiserende polarisatie.⁷⁷ De landelijke KWJ was al snel actief in Maastricht. Toen omstreeks 1967 de arbeidskansen voor met name laaggeschoolde jongeren onder druk kwamen te staan, werden de acties van de Maastrichtse KWJ feller. Zij signaleerde dat een deel van de werkende en werkloze jongeren niet meer door het jongerenwerk bereikt werden. Waar dat wel gebeurde, werden jongeren in de ogen van de KWJ paternalistisch benaderd en stilgehouden met niet-bewustmakende recreatieve programma's.⁷⁸

'De Berchmans' kreeg aan het einde van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig felle kritiek vanuit de KWJ. De sociëteit werd met spraakmakende acties publiekelijk aangesproken op haar beleidskeuzen en kreeg het verwijt dat de staf niet meer openstond voor de oorspronkelijke doelgroep. Met de actie *Berchmans 6000* wilden de actievoerders aantonen dat in Maastricht 6000 werkende jongeren recht hadden op de faciliteiten van 'de Berchmans', maar dat zij niet terecht konden aan de Bredestraat. De Stedelijke Jeugdraad, jeugdleiders uit verschillende buurten en vormingswerkers van het Vormingswerk Jong Volwassen onderschreven de kritiek en ondersteunden de acties van de KWJ.

Aan het begin van de jaren zeventig werden deze tegenstellingen versterkt door de groei van de jeugdwerkloosheid en een stijgende jeugdcriminaliteit. Drugs en agressie werden voor verscheidene jongerencentra onbeheersbaar, waardoor men noodgedwongen moest sluiten. Dit gebeurde in heel Limburg.⁷⁹

⁷⁵ 'Tot tien tellen, kijken en vergelijken...', *D'n Oetlaot* juni 1966, 10-16.

⁷⁶ Duyvendak, *De planning van ontplooiing*, 69-80.

⁷⁷ Bloemen en Brug, *Werkende jongeren na 1945*, 84-87.

⁷⁸ Ontleend aan krantenartikelen, pamfletten en briefwisselingen in het privé-archief van Peter Kellaenaers, voormalig KWJ lid te Maastricht.

⁷⁹ Vgl. de knipselmappen in SHCL, archief van 'de Berchmans' EAN 882, inv.nrs. 21-27 en 36-39.

Onder leiding van het Bijzonder Opbouw Werk Limburg werd een nieuwe, nu integrale benadering van de nieuwe jeugdproblematiek ontwikkeld in het 'Project Hoge Risico Groepen'. Het jongerenwerk werd langzaam een buurtaangelegenheid en voornamelijk aangestuurd door het Stedelijk Instituut voor Sociaal Werk Maastricht.⁸⁰ Daarnaast ondervond de Berchmans concurrentie van commerciële initiatieven, zoals 'D'n Hiemel' en andere jeugdcafé's.⁸¹ Met de zelfontplooiing van individuen en de emancipatie van verschillende groepen groeide de verscheidenheid binnen 'de Berchmans'. Dit proces voltrok zich binnen het jeugddomein over de hele wereld, waardoor het uiteen viel in vele onderscheiden (jeugd)culturen met ieder eigen interesses, specifieke rituelen en codes.⁸²

Het paternalismesyndroom

Door vast te houden aan de methodiek van het open jeugdwerk kwam 'de Berchmans' in een onoplosbare paradox terecht. Er ontstonden botsingen tussen het ideaal van de gevolgde methodiek en de realiteit van de dagelijkse praktijk, die soms tot momenten van twijfel en heftige discussies binnen de staf aanleiding gaven. Open jeugdwerk veronderstelde een permanente aansluiting bij de wisselende wensen en verwachtingen van jongeren. Een langlopende en vastgestelde programmering was daarbij onmogelijk. De noodzaak om de jongeren onbevangen te volgen en daardoor constant te moeten improviseren, werd door menig staflid als onbevredigend en improductief ervaren. Het zou leiden tot 'vervlakking en organisatorische losbandigheid'.⁸³ Een aantal stafleden had moeite met het gegeven dat door de gevolgde methodiek bepaalde zaken niet meer onder de aandacht kwamen. Als beroepskracht kon men voortaan alleen nog reactief zijn. Indien jongeren sommige zaken niet meer relevant beschouwden, dan kwamen deze nergens meer ter sprake. Enkele stafleden klaagden over de 'desinteresse voor godsdienstige thema's en de missen'. Het antwoord van andere stafleden was dat dit 'helaas, nu eenmaal de positie van jongeren van nu is'.⁸⁴ Anderen maakten zich zorgen over de afwachtende, consumptieve 'bierkruk mentaliteit' van de doelgroep. In de stafvergadering van maart 1968 klonk de verzuchting: 'Wat willen we nu eigenlijk precies? Na een jaar praten weten we het zelf nog niet [...]. Zij [de leden en bezoekers] weten het ook niet, want wij weten het ook niet. Hoe ontdekken we wat de jeugd wil?'.⁸⁵ Ook werd discussie gevoerd over de vraag of de combinatie van een open jongerencentrum op basis van de methodiek van het open jeugdwerk met een (semi)commercieel poppodium wel zo gelukkig was.

⁸⁰ Schellen en Philipsen, 'Welzijn in ontwikkeling'.

⁸¹ Interview Carel van Tulder.

⁸² H. Malschaert en M. Traas, *Werkboek Jeugdcultuur. Theorie en praktijk*. (Baarn 2002).

⁸³ SHCL, archief Berchmans, EAN 882, inv.nr. 1: stafnotulen 1 december 1967.

⁸⁴ Ibidem, 4 april 1968.

⁸⁵ Ibidem, 14 maart 1968.

Er kwam extern steeds meer kritiek van ouders, bestuurders en het Maastrichtse establishment. Frits van der Ven pareerde die kritiek bij zijn afscheid in 1971 als volgt:

Sommigen hadden vanuit de conformistische eisen die de gemeenschap aandraagt, graag gezien dat ik alleen maar misdienaars had gemaakt: brave borsten die op alles ja en amen zeggen. Maar het paternalisme is verdwenen, de jonge mensen zijn zelf aan bod gekomen. [...] We hebben ingezet op een verandering van recreatie naar vorming, acties en opvang.⁸⁶

Het bleek een hele worsteling om het ideaal van het open jeugdwerk in al zijn consequenties te verwezenlijken. Ook hier kwam men in een spagaat terecht, ditmaal tussen pedagogische interventies en het ideaal van zelfontplooiing en zelfbeschikking. Wie bepaalde of men koos voor maatschappelijke aanpassing, bewustwording of politiserend activisme? De deelnemer of het staflid als professionele opvoeder? Welke van de doelgroepen en tegengestelde belangen dienden prioriteit te krijgen van de staf? Al deze tegenstellingen en ontwikkelingen leidden tot het einde van 'de Berchmans'. Na een turbulente periode van directeurs- en personeelwisselingen, subsidieperikelen, wisselende opvattingen over de te volgen werkwijzen en verschillende rechtspersonen, sloot de eens zo vermaarde sociëteit op 1 augustus 1974 haar poorten. Het doek viel in 1977 definitief met de formele opheffing van de stichting Jongerenwerk Maastricht, onder wiens verantwoordelijkheid 'de Berchmans' de laatste jaren had gewerkt.⁸⁷ Daarmee waren ook in Maastricht de optimistische en ludieke, experimentvolle jaren zestig ten einde.

Net als vele andere professionele opvoeders waren de stafleden van 'de Berchmans' terecht gekomen in wat Evelien Tonkens het *paternalismesyndroom* heeft genoemd.⁸⁸ Het open jeugdwerk ondersteunde jongeren in hun 'eigenwijsheid' en kon zich niet meer vanuit een vastgesteld opvoedkundig concept 'bemoeien' met wat de jeugd wel of niet zou moeten doen. Zelfontplooiing kon alleen ontstaan zonder enige belemmering. Het persoonlijke was politiek geworden. Mondige jongeren bepaalden zelf wat goed voor hen was, en niet de paternalistische professionele opvoeder. Dit nieuwe opvoedkundig paradigma, dat tijdens de jaren zestig doorbrak, had grote gevolgen voor het jongerenwerk. De nadruk verschoof van een externe opgelegde morele vorming naar het bevorderen van zelfontplooiing. Het werd een eigen keuze om al dan niet aan een activiteit deel te nemen van welke jeugdorganisatie dan ook. Door dit 'paternalismesyndroom' werd het onmogelijk om de paradoxen van het open jeugdwerk te overwinnen. 'De Berchmans' kon niet anders dan aan haar eigen tegenstellingen ten onder gaan: het consequent volgen van de methodiek van het open jeugdwerk gaf haar de doodsteek.

⁸⁶ Ibidem, inv.nr. 26, Frits van der Ven bij zijn afscheid in *De Nieuwe Limburger* 10 april 1971.

⁸⁷ SHCL, archief Berchmans, EAN 882, inv.nr. 12: laatste notulen, 7 september 1977.

⁸⁸ Tonkens, *Mondige burgers, getemde professionals*, 100.

Gezelligheid rond de bar. 1963-1964. Foto: Jacques Voets; coll. SHCL.

Gezien het snel groeiende ledental bleek de nieuwe aanpak een schot in de roos. In september 1962 stonden 90 jongens als lid ingeschreven. Nadat in april 1963 meisjes lid mochten worden, steeg het aantal leden meteen tot 250, terwijl de vraag om lid te worden bleef stijgen. De beperkte huisvesting onder de Theresiakerk werd een nijpend probleem. Noodgedwongen voerde men een ledenstop in, wat de aantrekkelijkheid van de compagnie alleen maar leek te versterken. Het woord 'ledenstop' werd zelfs een modewoord onder de Maastrichtse werkende jongeren.⁵⁴ Blijkbaar was het *cool* als je toegelaten werd als lid van 'de Berchmans'. Daar was immers veel te doen en kon je meisjes of jongens ontmoeten.

Bij het tachtigjarige jubileum van de compagnie in 1963 was de leiding zover dat ze naar buiten konden treden met haar vernieuwde aanpak. De nieuwe Berchmans Sociëteit was een ambitieus initiatief om te komen tot een stedelijk *home* in het hart van de stad, als een bruisend centrum voor en van werkende jongeren uit Maastricht, gebaseerd op de uitgangspunten van het open jeugdwerk. De paters Buys en Van der Ven en het nieuwe bestuur gingen op zoek naar een alternatieve huisvesting, waar de idealen van het open jeugdwerk konden worden vormgegeven:

⁵⁴ Kraay, *Non-stop de Berchmanssociëteit*, niet gepag.

Sleutelen aan een brommer in de werkplaats van de Berchmans. Omstreeks 1960. Coll. SHCL.

Wij zoeken een thuis, geen utilitair jeugdthonk [...] als een kantine, maar een sfeervol warm thuis [...] met een volle koffiepote waar je altijd binnen kunt vallen als je in schichten werkt. Waar men je naam kent en je meisje en we ons zelf kunnen zijn, anoniem [...] of persoonlijk aangesproken [...]. Een huis met huiskamers, een donkere kamer [...] radiostudio, een studeerkamer, een sleutelgarage [...] en voor meisjes nog een apart salonnetje.⁵⁵

De voormalige strijdbare katholieke jongenscompagnie die vurige strijders voor Christus wilde opleiden, sloeg met het open jeugdwerk geheel andere wegen in, waarbij naast mensvorming ook recreatie en ontmoeting centraal stonden, maar vooral de 'eigen-wijsheid' van jongeren.

De Maastrichtse jeugd gewikt en gewogen

Deze koerswijziging van 'de Berchmans' maakte deel uit van een bredere ontwikkeling rond het op de Maastrichtse arbeidersjeugd gerichte jongerenwerk. In 1963 en 1964 verschenen daarover twee rapporten. Beide constateerden dat in de stad volstrekt onvoldoende onderwijs- en andere voorzieningen aanwezig waren. Het meest ingrijpende was *Maastricht en haar jeugd gewikt en gewogen* uit 1964. In dit rapport, opgesteld door het Provinciaal Opbouw Orgaan Limburg

⁵⁵ *Berchmans Compagnie 80 jaar*, 27.

in opdracht van de Katholieke Jeugdraad Maastricht, werd vastgesteld dat Maastricht als industriestad landelijk het grootste aantal veertienjarige jongeren kende dat reeds een beroep uitoefende. In 1960 woonden in Maastricht 7340 jongeren in de leeftijd tussen 15 en 19 jaar. Daarvan werkten er 4450, meer dan 60 procent. Het aantal werkende jongens was iets hoger dan het aantal werkende meisjes. 104 jongens en 568 meisjes hadden geen beroep, noch volgden zij onderwijs. 550 jeugdigen woonden in tehuizen. Onderzoeker drs. J.J.M. Martens constateerde relatief hoge sterftecijfers, onvoldoende scholing en veel laaggeschoolde arbeid onder ongunstige werkomstandigheden met een laag werkgelegenheidspeil voor jeugdigen. Verder vermeldde het rapport een passieve, eenzijdige vrijetijdsbesteding en te weinig methodisch verantwoord jeugdwerk. Martens pleitte op grond van zijn bevindingen voor gedegen verdere studies op medisch en sociaal terrein.⁵⁶

Een jaar eerder, in 1963, was de Sociale Raad Maastricht naar buiten gekomen met een *Nota over de oprichting van een tehuis voor de werkende jeugd te Maastricht*. Daarin werd de behoefte aan stedelijke voorzieningen voor de werkende jeugd onderzocht.⁵⁷ Eén van de aanbevelingen was het oprichten van een breed gedragen stedelijke jeugdraad om tot een lokaal samenhangend aanbod en beleid te komen. Speciale aandacht werd gevraagd voor jeugdigen uit de arbeidersklasse. De Sociale Raad Maastricht verwachtte grote maatschappelijke veranderingen en adviseerde om op het terrein van onderwijs, vorming en vrijetijdsbesteding snel tot actie over te gaan.

Beide rapporten vonden bij particuliere - met name religieuze - organisaties veel weerklank. Een breed scala van georganiseerde jeugdinitiatieven kwam tot ontwikkeling.⁵⁸ 'De Berchmans' was de enige organisatie die zich specifiek richtte op de stedelijke arbeidersjeugd. De gemeentelijke overheid beperkte zich in haar jeugdbeleid vooral tot ondersteuning van het onderwijs. Dacht het gemeentebestuur ondanks de alarmerende rapporten dat aandacht voor de jeugd niet meer nodig was, behalve in het onderwijs? Mogelijk dat het dit inderdaad niet meer noodzakelijk vond, want in 1961 vermeldde het stadsbestuur trots dat het 'historisch pauperisme' was overwonnen.⁵⁹ Een periode van hoogconjunctuur zorgde voor loonstijgingen van de meeste burgers. Werkloosheid, inclusief jeugdwerkloosheid, kwam nauwelijks nog voor.⁶⁰ Op basis van deze ontwikkeling gaf de gemeente geen prioriteit aan de zorg en aandacht voor werkende jongeren buiten het onderwijs. De wens van de directie en het

⁵⁶ J.J.M. Martens, *Maastricht en haar jeugd gewikt en gewogen* (1964, aanwezig in SHCL, EAN 882: archief Berchmans, inv.nr. 17).

⁵⁷ Sociale Raad Maastricht, *Nota over de oprichting een tehuis voor de werkende jeugd te Maastricht* (1963; aanwezig in ibidem).

⁵⁸ Deze ontwikkeling van het Maastrichtse jeugdwerk verdient nader onderzoek. Een beperkt overzicht van de vele initiatieven is te vinden in mijn doctoraal scriptie 'Van vurige strijders voor Christus tot happening':

⁵⁹ Stadsbestuur Maastricht, *Jaaroverzicht 1961*, 'Historisch pauperisme overwonnen?' Niet gepag.

⁶⁰ M.A.C. Schellen en P.G.J. Philipsen, 'Welzijn in ontwikkeling', in: J. Soeters, H. Spoomans, R. Weltens, *Het nieuwe Limburg van herstructurering en ontwikkeling* (Maastricht 1990) 257-273.

bestuur van 'de Berchmans' om een stedelijk *home* voor arbeidersjongeren op te richten vond er in ieder geval nauwelijks gehoor.

Pas nadat het nijpende ruimtegebrek onder de Theresiakerk dankzij aandacht van de landelijke pers een nationaal issue dreigde te worden, ging het gemeentebestuur overstag. Na een mislukte poging van Van der Ven om het pand van de voormalige Trichtse Bank aan de Grote Gracht 82 aan te kopen, kreeg de stichting gehoor bij de gemeente.⁶¹ Het stadsbestuur bood het bouwvallige pand Schulinck in de Bredestraat 23 aan. Spoedig kreeg het bestuur van de Compagnie ook de twee belendende panden te huur aangeboden, zodat er een zaal ter beschikking kwam. De gemeente had de panden Bredestraat 19, 21 en 23 in bezit gekregen om sloop, en vervolgens renovatie van dit stadsdeel mogelijk te maken. Hoewel de panden ernstig verwaarloosd waren - tijdens een debat in de gemeenteraad op 8 december 1965 werd gewag gemaakt van 'een vervallen cavalje voor de werkende jeugd als een schande voor deze stad' - accepteerde het bestuur van 'de Berchmans' dit aanbod.⁶² Zo keerden de jezuïeten met een van hun sociëteiten terug in een pand, waar ze in het midden van de negentiende eeuw ook al eens hadden gezeten met hun Servatiusociëteit.⁶³ Vanaf nu kon de staf het ideaal van het open jeugdwerk vanuit deze locatie vorm gaan geven.

Een grote bloeiperiode

Toen de staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, C. Egas, op 6 mei 1966 met een kanon het nieuwe onderkomen van 'de Berchmans' officieel opende, betekende dat meer dan een openingsschot. Het was de bevestiging van de nieuwe koers, die 'de Berchmans' sinds het begin van de jaren zestig had ingezet en die haar een opmerkelijke plaats gaf in het Maastrichtse en landelijke jeugd- en jongerenwerk.

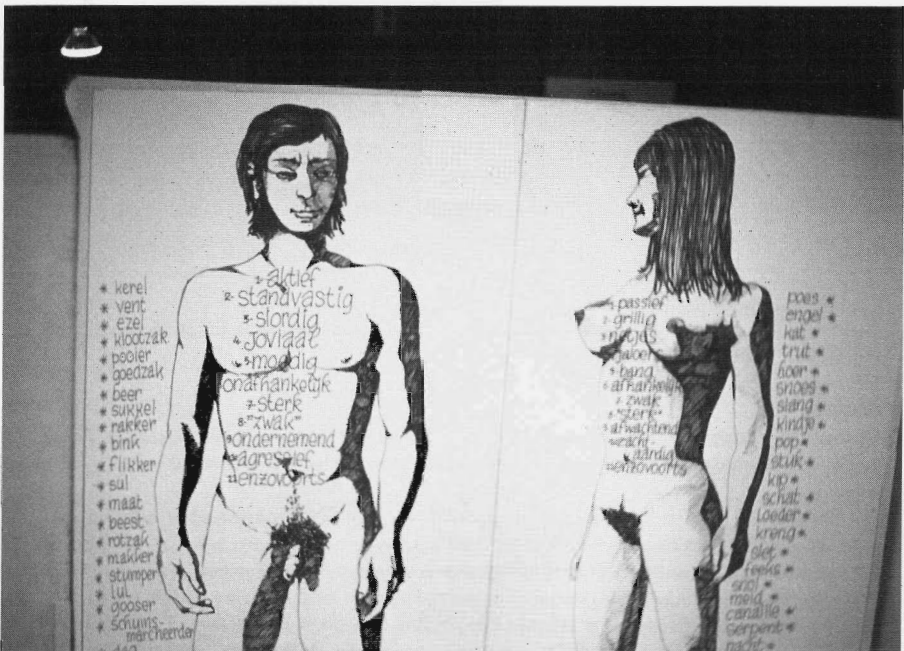
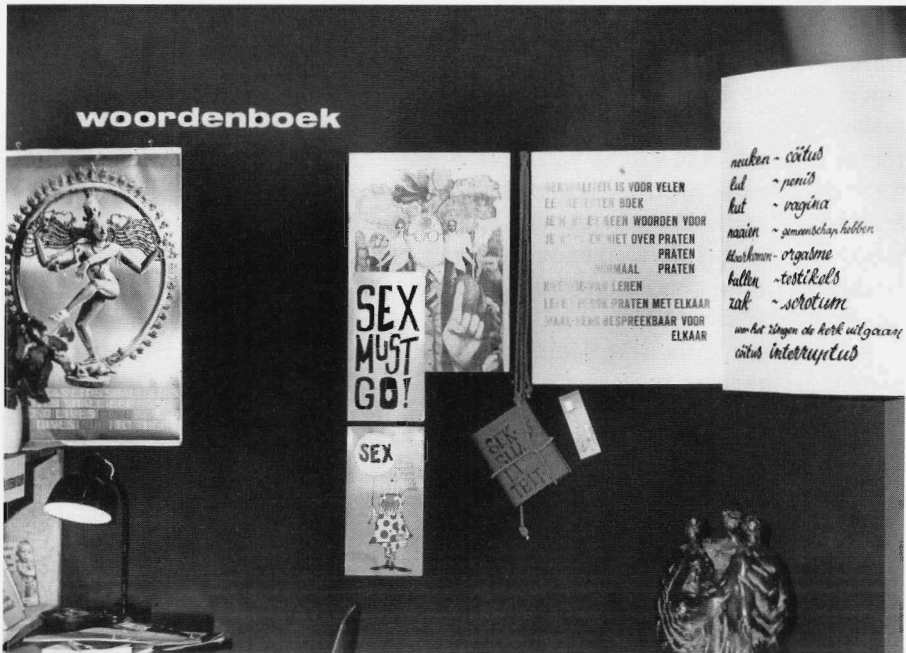
Tussen 1966 en 1970 beleefde de sociëteit haar hoogtepunt. Het uitgangspunt van het open jeugdwerk kwam definitief centraal te staan: doen wat jongeren zelf willen. Het nieuwe devies werd, conform die uitgangspunten: 'Niet meer de ouderwetse patronaatsgedachte, noch de buurt-clubhuisfilosofie maar ontspanning en vermaak aanbieden zoals de jeugd dat zelf wenst'.⁶⁴ De jeugd kon kiezen uit een dagelijks aanbod van (re)creatieve, culturele en vormende programma's. Het ledental groeide tot boven de achthonderd en concerten met destijds grote namen uit de popwereld trokken jongeren, ook niet-leden, van ver buiten Maastricht. Spraakmakende activiteiten zoals een grootse 'sekspositie' haalden de landelijke pers. De jaarlijkse zomerkampen in Italië of Zwitserland waren vermaard. In het gebouw aan de Bredestraat kon men dagelijks terecht in de

⁶¹ Jeurissen, *De Berchmans Sociëteit*, 27.

⁶² Aangehaald in Jeurissen, *De Berchmans Sociëteit*, 35 uit een niet nader benoemd artikel in *De Nieuwe Limburger* 5 november 1964.

⁶³ Brandenburg, *Spelend in Maastricht*, 26.

⁶⁴ Jeurissen, *De Berchmans Sociëteit*, 10.

Rond het thema seksualiteit organiseerde de Berchmans de geruchtmakende tentoonstelling 'Sekspositie' waarin alles bespreekbaar werd gemaakt en getoond. April 1969. Coll. SHCL.

Picobar voor een pilsje of in de huiskamer met haar leestafel. Diverse kamers waren bestemd voor gespreksgroepen en hobbyclubs. De grote zaal bood ruimte aan concerten, dansavonden, happenings en sportactiviteiten zoals de bijzonder actieve judogroep, tafeltennis en het eigen raceteam. Tijdens carnaval organiseerde de eigen raad van elf van de *Stöbvreters* drukbezochte carnavalsactiviteiten.⁶⁵ In de kelder werd onder verschillende namen als 'jazzkelder', 'underground' en 'de theetuin' onderdak geboden aan alternatieve activiteiten. Hier kwam de jeugd die niet tot de werkende jongeren behoorde, met name scholieren en studenten uit de alternatieve 'scene', en verschenen de eerste drugs binnen de muren van de sociëteit.⁶⁶

De strijdbare katholieke doelstelling van weleer verdween met de vergaande secularisering in de jaren zestig grotendeels naar de achtergrond. De godsdienstige gedachte was nog slechts aanwezig in een uitnodigende pastorale houding, vanuit de gedachte 'Er zijn, openstaan en aanwezig zijn voor de jongeren en hun actuele vragen'.⁶⁷ Door de moderne tijd opgeroepen zingevingvragen kwamen aan bod tijdens gespreksgroepen en speciale eucharistische vieringen. De alternatieve kerkdiensten met Kerstmis en Pasen trokken honderden jongeren, ook van buiten 'de Berchmans' met thema's als de oorlog in Vietnam of honger in Biafra.⁶⁸

De consequente en succesvolle methodische aanpak, met grootschalige happenings en concerten, maakte 'de Berchmans' vermaard door het hele land. Van heinde en verre verschenen delegaties van bestuurders en jeugdwerkers om de succesvolle werkwijze met eigen ogen te aanschouwen. Samen met Paradiso in Amsterdam werd 'de Berchmans' een van de toonaangevende 'Provadya?-tempels' in Nederland, een opmerkelijk gegeven voor een jeugdsociëteit in een toch wat afgelegen en nog overwegend katholieke provinciestad als Maastricht.⁶⁹

⁶⁵ Over deze en andere activiteiten en het tumult dat zij af en toe opriepen is in het archief en het blad *D'n Oetlaot* veel informatie te vinden.

⁶⁶ Interview met Carel van Tulder, 25-02-2005 (aanw. op het SHCL).

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Uit kritische brieven in *D'n Oetlaot* (1966 en 1967) bleek dat niet iedereen dit kon waarderen. Zo klaagde een lid dat: 'De romantiek van de oude vertrouwde liturgie wordt verstoord door dans en een preek over Vietnam'.

⁶⁹ Het 'Provadya?'-initiatief (inclusief het vraagteken) begon in 1966 in Amsterdam met een muzikale happening in het Felix Meritisgebouw, maar werd al spoedig overgenomen in het gehele land. In 1967 ontstonden daaruit in Amsterdam de twee bekende 'kosmische ontspanningscentra' Paradiso en Fantasio. Provadya? stond voor uitgebreide muzikale happenings met een 'totaalbeleving', waarin een band optrad, lichtshows werden vertoond, en goochelacts en sexfilms de muziek afwisselden of ondersteunden, en tevens politieke manifesten en gedichten werden voorgedragen. In 'Provadya?' kwamen elementen uit de politiek getinte anarchistische provocultuur en de alternatieve jeugdcultuur tot een synthese (zie ook: www.nederbeat.nl/mokumi.html).

Polarisatie en versnippering: de grenzen van emancipatie en zelfontplooiing

In 1967 verscheen een rapport van een door staatsecretaris Van Laar ingestelde commissie over het jeugdwerk (COWER).⁷⁰ Dit rapport schetste de grote veranderingen die plaatsvonden in het denken over de jeugd tussen 1956 en 1966. De economische, sociale en culturele veranderingen sinds het einde van de jaren vijftig vonden hun neerslag in een nieuwe visie op de jeugd. Het paternalisme van de opvoeders had plaats gemaakt voor een open houding. Tijdens de jaren zestig kwam het begrip 'zelfontplooiing' centraal te staan: het authentieke individu moest zich autonoom kunnen ontwikkelen.⁷¹ Dit werd het leidend opvoedkundige principe binnen een groot deel van het jongerenwerk. De nieuwe jongerenwerker diende onbevangen in te gaan op de wensen en behoeften van de jongeren.

Typerend voor deze opvatting is dat er in de jaren zestig door 'de Berchmans' geen doelstelling meer geformuleerd werd, maar een 'voornemen' om pedagogisch te handelen. In een interview verwoordde Van der Ven dit als volgt: 'Geen formele doelstelling, maar een open principe. Ruimte bieden waar jongeren elkaar kunnen ontmoeten in een vrijblijvende sfeer en van waaruit eventueel verdere initiatieven de kans tot ontplooiing krijgen'.⁷² In 1968 kreeg dit voornemen ook een emancipatoir karakter: 'Het bevorderen van openheid: het experiment van de voortdurende verandering waarmee jonge mensen ook in de dagelijkse maatschappij geconfronteerd worden en waardoor ze leren vastgeroeste zekerheden van essentiële zekerheden te onderscheiden'.⁷³ Deze uitgangspunten maakten sturende opvoedkundige interventies ongewenst. Paternalisme was vanuit de visie van het open jeugdwerk en het ideaal van zelfontplooiing moreel en beleidsmatig belast.⁷⁴

Tegelijkertijd vond binnen het jeugdwerk een paradoxale ontwikkeling plaats. Vanaf 1963 ontstond een toenemende professionalisering, ook in 'de Berchmans'. In 1964 deden in de sociëteit betaalde (leken) beroepskrachten hun intrede. Harrie Lamkin, de latere directeur, was de eerste gediplomeerde jeugdleraar. Hij trad op 1 oktober 1964 in dienst. Na hem zouden nog de nodige professionals volgen, onder wie Jan Smeets, de latere oprichter en directeur van Pinkpop, die vanuit 'de Berchmans' zijn eerste festivals organiseerde. Deze professionele staf, aangevuld met stagiaires en vele vrijwilligers, kwam in de tweede helft van de jaren zestig op verschillende manieren in een spagaat terecht.

⁷⁰ E. Bloemen en I. Brug, *Werkende jongeren na 1945 en de vakbeweging* (Nijmegen 1982) 136-138. COWER staat voor: 'Commissie tot Onderzoek van de mogelijkheid tot een Wettelijke Regeling van subsidiëring van het jeugdwerk'.

⁷¹ Vgl. Jan Willem Duyvendak, *De planning van ontplooiing. Wetenschap, politiek en de maakbare samenleving* (Den Haag 1999).

⁷² SHCL, archief Berchmans, EAN 882, inv.nr. 13: 'doelstellingverandering 1883-1968'.

⁷³ Ibidem, inv.nr. 21, Frits van der Ven in: 'Bij een 85-jarig bestaan, Experimenten met licht en ruimte in de Berchmans', *De Nieuwe Limburger* 19 oktober 1968.

⁷⁴ Vgl. Evelien Tonkens, *Mondige burgers, getemde professionals. Marktwerking, vraagsturing en professionaliteit in de publieke sector* (Utrecht 2003) 70.

Allereerst ontstonden tegenstellingen in de belangstelling en behoeften tussen de onderscheiden doelgroepen die het jeugdcentrum inmiddels bezochten. Met haar programmering en imago trok 'de Berchmans' naast de werkende jongeren ook veel scholieren en studenten aan die een eigen subcultuur introduceerden. Een deel van de oorspronkelijke doelgroep van werkende jongeren had weinig op met 'langharige provotypes en schilderachtige excentrieke, artistieke snuiters met hun koboltachtige dansen'. Verontwaardigd vroegen de oude leden aan de staf om deze groep met hun gedrag dat leek op dronkenschap eruit te smijten: 'Zij moeten eruit want dat moeten wij ook als we dronken zijn'. Naar aanleiding van dit soort incidenten organiseerde de staf een 'teach in' om met alle betrokkenen in discussie te gaan. Daarbij beschuldigde de staf een deel van de leden dat ze: 'meestal een vriendelijke maar zeer beslist een passieve, slome massa zijn die alleen maar bier kan drinken en zeggen: die kruk is van mij'.⁷⁵ De staf kwam klem te zitten tussen de belangen en opvattingen van verschillende groepen in hun centrum.

Ook binnen de oorspronkelijke doelgroep ontstonden tegenstellingen. Deze werden aangewakkerd door de politieke en maatschappelijke polarisatie in de tweede helft van de jaren zestig.⁷⁶ De oprichting van de strijdbare Katholieke Arbeiders Jongeren (KWJ) in 1965 paste in deze politiserende polarisatie.⁷⁷ De landelijke KWJ was al snel actief in Maastricht. Toen omstreeks 1967 de arbeidskansen voor met name laaggeschoolde jongeren onder druk kwamen te staan, werden de acties van de Maastrichtse KWJ feller. Zij signaleerde dat een deel van de werkende en werkloze jongeren niet meer door het jongerenwerk bereikt werden. Waar dat wel gebeurde, werden jongeren in de ogen van de KWJ paternalistisch benaderd en stilgehouden met niet-bewustmakende recreatieve programma's.⁷⁸

'De Berchmans' kreeg aan het einde van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig felle kritiek vanuit de KWJ. De sociëteit werd met spraakmakende acties publiekelijk aangesproken op haar beleidskeuzen en kreeg het verwijt dat de staf niet meer openstond voor de oorspronkelijke doelgroep. Met de actie *Berchmans 6000* wilden de actievoerders aantonen dat in Maastricht 6000 werkende jongeren recht hadden op de faciliteiten van 'de Berchmans', maar dat zij niet terecht konden aan de Bredestraat. De Stedelijke Jeugdraad, jeugdleiders uit verschillende buurten en vormingswerkers van het Vormingswerk Jong Volwassen onderschreven de kritiek en ondersteunden de acties van de KWJ.

Aan het begin van de jaren zeventig werden deze tegenstellingen versterkt door de groei van de jeugdwerkloosheid en een stijgende jeugdcriminaliteit. Drugs en agressie werden voor verscheidene jongerencentra onbeheersbaar, waardoor men noodgedwongen moest sluiten. Dit gebeurde in heel Limburg.⁷⁹

⁷⁵ 'Tot tien tellen, kijken en vergelijken...', *D'n Oetlaot* juni 1966, 10-16.

⁷⁶ Duyvendak, *De planning van ontplooiing*, 69-80.

⁷⁷ Bloemen en Brug, *Werkende jongeren na 1945*, 84-87.

⁷⁸ Ontleend aan krantenartikelen, pamfletten en briefwisselingen in het privé-archief van Peter Kellenaers, voormalig KWJ lid te Maastricht.

⁷⁹ Vgl. de knipselmappen in SHCL, archief van 'de Berchmans' EAN 882, inv.nrs. 21-27 en 36-39.

Onder leiding van het Bijzonder Opbouw Werk Limburg werd een nieuwe, nu integrale benadering van de nieuwe jeugdproblematiek ontwikkeld in het 'Project Hoge Risico Groepen'. Het jongerenwerk werd langzaam een buurtaangelegenheid en voornamelijk aangestuurd door het Stedelijk Instituut voor Sociaal Werk Maastricht.⁸⁰ Daarnaast ondervond de Berchmans concurrentie van commerciële initiatieven, zoals 'D'n Hiemel' en andere jeugdcafé's.⁸¹ Met de zelfontplooiing van individuen en de emancipatie van verschillende groepen groeide de verscheidenheid binnen 'de Berchmans'. Dit proces voltrok zich binnen het jeugddomein over de hele wereld, waardoor het uiteen viel in vele onderscheiden (jeugd)culturen met ieder eigen interesses, specifieke rituelen en codes.⁸²

Het paternalismesyndroom

Door vast te houden aan de methodiek van het open jeugdwerk kwam 'de Berchmans' in een onoplosbare paradox terecht. Er ontstonden botsingen tussen het ideaal van de gevolgde methodiek en de realiteit van de dagelijkse praktijk, die soms tot momenten van twijfel en heftige discussies binnen de staf aanleiding gaven. Open jeugdwerk veronderstelde een permanente aansluiting bij de wisselende wensen en verwachtingen van jongeren. Een langlopende en vastgestelde programmering was daarbij onmogelijk. De noodzaak om de jongeren onbevangen te volgen en daardoor constant te moeten improviseren, werd door menig staf lid als onbevredigend en improductief ervaren. Het zou leiden tot 'vervlakking en organisatorische losbandigheid'.⁸³ Een aantal staf leden had moeite met het gegeven dat door de gevolgde methodiek bepaalde zaken niet meer onder de aandacht kwamen. Als beroepskracht kon men voortaan alleen nog reactief zijn. Indien jongeren sommige zaken niet meer relevant beschouwden, dan kwamen deze nergens meer ter sprake. Enkele staf leden klaagden over de 'desinteresse voor godsdienstige thema's en de missen'. Het antwoord van andere staf leden was dat dit 'helaas, nu eenmaal de positie van jongeren van nu is'.⁸⁴ Anderen maakten zich zorgen over de afwachtende, consumptieve 'bierkruk mentaliteit' van de doelgroep. In de stafvergadering van maart 1968 klonk de verzuchting: 'Wat willen we nu eigenlijk precies? Na een jaar praten weten we het zelf nog niet [...]. Zij [de leden en bezoekers] weten het ook niet, want wij weten het ook niet. Hoe ontdekken we wat de jeugd wil?'.⁸⁵ Ook werd discussie gevoerd over de vraag of de combinatie van een open jongeren centrum op basis van de methodiek van het open jeugdwerk met een (semi)commercieel poppodium wel zo gelukkig was.

⁸⁰ Schellen en Philipsen, 'Welzijn in ontwikkeling'.

⁸¹ Interview Carel van Tulder.

⁸² H. Malschaert en M. Traas, *Werkboek Jeugd cultuur. Theorie en praktijk*. (Baarn 2002).

⁸³ SHCL, archief Berchmans, EAN 882, inv.nr. 1: stafnotulen 1 december 1967.

⁸⁴ Ibidem, 4 april 1968.

⁸⁵ Ibidem, 14 maart 1968.

Er kwam extern steeds meer kritiek van ouders, bestuurders en het Maastrichtse establishment. Frits van der Ven pareerde die kritiek bij zijn afscheid in 1971 als volgt:

Sommigen hadden vanuit de conformistische eisen die de gemeenschap aandraagt, graag gezien dat ik alleen maar misdienaars had gemaakt: brave borsten die op alles ja en amen zeggen. Maar het paternalisme is verdwenen, de jonge mensen zijn zelf aan bod gekomen. [...] We hebben ingezet op een verandering van recreatie naar vorming, acties en opvang.⁸⁶

Het bleek een hele worsteling om het ideaal van het open jeugdwerk in al zijn consequenties te verwezenlijken. Ook hier kwam men in een spagaat terecht, ditmaal tussen pedagogische interventies en het ideaal van zelfontplooiing en zelfbeschikking. Wie bepaalde of men koos voor maatschappelijke aanpassing, bewustwording of politiserend activisme? De deelnemer of het staflid als professionele opvoeder? Welke van de doelgroepen en tegengestelde belangen dienden prioriteit te krijgen van de staf? Al deze tegenstellingen en ontwikkelingen leidden tot het einde van 'de Berchmans'. Na een turbulente periode van directeurs- en personeelwisselingen, subsidieperikelen, wisselende opvattingen over de te volgen werkwijzen en verschillende rechtspersonen, sloot de eens zo vermaarde sociëteit op 1 augustus 1974 haar poorten. Het doek viel in 1977 definitief met de formele opheffing van de stichting Jongerenwerk Maastricht, onder wiens verantwoordelijkheid 'de Berchmans' de laatste jaren had gewerkt.⁸⁷ Daarmee waren ook in Maastricht de optimistische en ludieke, experimentvolle jaren zestig ten einde.

Net als vele andere professionele opvoeders waren de stafleden van 'de Berchmans' terecht gekomen in wat Evelien Tonkens het *paternalismesyndroom* heeft genoemd.⁸⁸ Het open jeugdwerk ondersteunde jongeren in hun 'eigenwijsheid' en kon zich niet meer vanuit een vastgesteld opvoedkundig concept 'bemoeien' met wat de jeugd wel of niet zou moeten doen. Zelfontplooiing kon alleen ontstaan zonder enige belemmering. Het persoonlijke was politiek geworden. Mondige jongeren bepaalden zelf wat goed voor hen was, en niet de paternalistische professionele opvoeder. Dit nieuwe opvoedkundig paradigma, dat tijdens de jaren zestig doorbrak, had grote gevolgen voor het jongerenwerk. De nadruk verschoof van een externe opgelegde morele vorming naar het bevorderen van zelfontplooiing. Het werd een eigen keuze om al dan niet aan een activiteit deel te nemen van welke jeugdorganisatie dan ook. Door dit 'paternalismesyndroom' werd het onmogelijk om de paradoxen van het open jeugdwerk te overwinnen. 'De Berchmans' kon niet anders dan aan haar eigen tegenstellingen ten onder gaan: het consequent volgen van de methodiek van het open jeugdwerk gaf haar de doodsteek.

⁸⁶ *Ibidem*, inv.nr. 26, Frits van der Ven bij zijn afscheid in *De Nieuwe Limburger* 10 april 1971.

⁸⁷ SHCL, archief Berchmans, EAN 882, inv.nr. 12: laatste notulen, 7 september 1977.

⁸⁸ Tonkens, *Mondige burgers, getemde professionals*, 100.